

Նազարոս Աղայան

ՀԵՔՒԱԹՆԵՐ

Հայտնի
Հեքիաթագիրներ

ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՅԱՆ

ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

ՀՏԴ 821.19-34 Աղայան
ԳՄԴ 84(5Հ)-45
Ա 445

Նկարիչ՝
Նաիրա Ահարոնյան

Աղայան Ղազարոս
Ա 445 Հեքիաթներ / Ղ. Աղայան.- Եր.: Էդիթ Պրինտ, 2021.-80 էջ:

ՀՏԴ 821.19-34 Աղայան
ԳՄԴ 84(5Հ)-45

ISBN 978-9939-75-716-2

© Էդիթ Պրինտ

Ձմեռն էր: Հասակավոր մարդիկը հավաքվել էին օդե-
քը¹, այնտեղ էին զրույց անում, հեքիաթ ասում և
իրանց առօրյա հոգսերի վրա խոսում, խորհրդածում:
Գյուլնազ տատի թոռներն էլ, քուրսու² չորս կողմովը բոլորված,
իրանց տատին էին հեքիաթ ասել տալիս՝ ականջ դնում:

Մի երեկո Գյուլնազ տատը մի քիչ «չեմ-չում» անելուց հետո
սկսեց Օձամանուկի ու Արևահատի հեքիաթը, որ երեխեքը դեռ
չէին լսած և աչքները չորս արած՝ ականջ էին դնում:

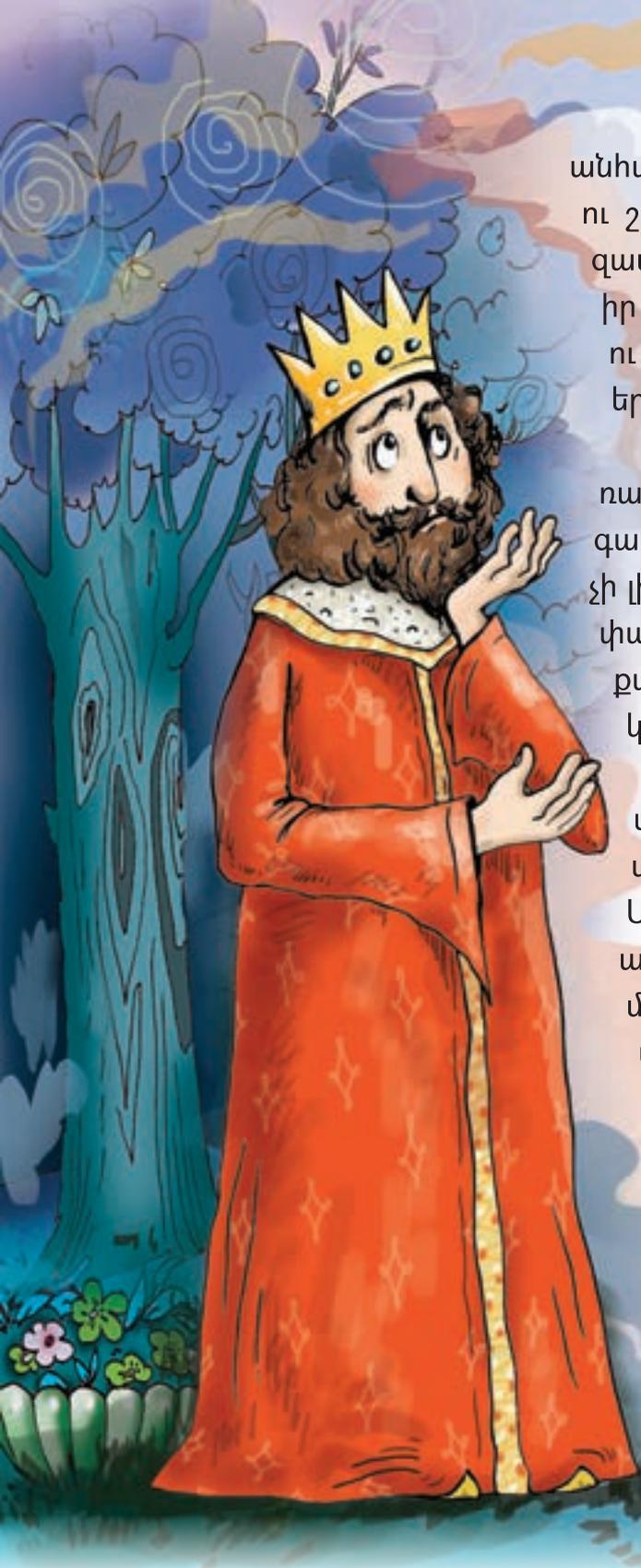
Ա

- Դե լսեցեք, երեխեք,- սկսեց Գյուլնազ տատը:

Շատ հին ժամանակներում մի հեռու երկրում, Մասիս սա-
րի մյուս երեսիցն էլ դեռ շատ դենը, մի թագավոր էր կե-
նում: Այդ թագավորը շատ հարուստ էր. ոսկին ու արծաթը

¹ օդա - սենյակ

² քուրսի - թոնրի վրա դրվող մեծ ու ցածրադիր քառակուսի թախտ, որի շուրջը նստում էին, ոտքերը տակը դնում, տաքանում

անհամբարք, զորքն անթիվ, շատ
ու շատ քաղաքների տեր. բայց
զավակ չուներ, այդ պատճառով
իր ունեցած անթիվ գանձն
ու հարստությունը աչքին չէր
երևում:

Ինչքան հեքիմ³, ինչքան ջա-
ռահ⁴, ինչքան բժիշկներ են
գալիս, դեղ ու դուղ անում, ոչինչ
չի լինում: Հետո՝ էլ գրբաց ասես,
փալչի⁵ ասես, դերվիշ⁶, ջադու-
քար⁷, ջինդար⁸, ոչով ոչինչ չի
կարողանում անել:

Թագավորը տեսնում է, որ
մարդկանցից օգուտ չկա, հույ-
սը դնում է Աստուծու վրա:
Ամենայն օր մատաղ է անում,
աղբատներին առատ ողոր-
մություն բաժանում, օրը յոթն
անգամ աղոթք է անում, ծու-
նր դնում, աղաչանք անում
Աստծուն՝ չի լինում, չի լի-
նում, չի լինում:

³ հեքիմ - բժիշկ

⁴ ջառահ - ինքնուս բժիշկ, բուժակ,
նաև՝ կախարհ

⁵ փալչի - բախտագուշակ

⁶ դերվիշ - մահմեդականների թա-
փառաշրջիկ կրոնավոր, խն

⁷ ջադուքար - ջադու, կախարհ

⁸ ջինդար - կախարհ, հմայող

Մեկ օր էլ՝ իրա մտքի խորն ընկած, հույսը կորցրած, այդ թագավորը ման է գալիս իրա պարտեզումը տխուր ու տրտում, մեկ էլ տեսնում է՝ հրես, մի սիրուն շահմար օձ⁹, իր ճուտերը գլխին հավաքած՝ ինքն ապառաժի վրա մեկնվել, արեզուն է արել¹⁰, ճուտերն էլ խաղ են անում իրանով. որը մոր վզովն է փաթաթվում, որը փորի տակն է մտնում, որը գլուխն է նրա բերանը կոխում կամ հոտոտում, լպստում:

Թագավորը այդ որ տեսնում է՝ մնում է տեղնուտեղը սառած-փետացած: Մտիկ է տալիս, մտիկ, հետո մի խոր հոգոց քաշելով ասում է.

- Փառքդ շնտ լինի, Արարիչ Աստված, օձի սիրտն էլ ես սեր գցել, որ իրա ձագերին սիրի, գուրգուրի, բայց ինձանում, դու էլ գիտես, որ քո տված սերը կա ու կա. ինչո՞ւ չես ինձ էլ մի օձի ձագ տալիս, որ ես էլ նրան սիրեմ, նրան գուրգուրեմ, նրանով մխիթարվիմ:

Դու մի՛ ասիլ, Աստծու դռները՝ հենց այդ խոսքն ասելիս, բացված են լինում: Թագավորի այդ խոսքը Աստուծու ականջն է հասնում:

Սրա վրա մի տարի անցած-չանցած՝ թագավորի կնիկը ծնում է ու բերում՝ ի՞նչ եք կարծում, ի՞նչ՝ մի օձի ճուտ:

- Ի՞նչ ես ասում, տատի՛,- բացականչեցին մանուկները:

- Հապա՛, երեխե՛ք, մի օձի ճուտ: Բայց ի՞նչ ճուտ: Այդ ճուտը լինում է թե չէ՝ ամեն մի շունչն առնելիս մեծանում է, դառնում մի աժդահա, մի ահագին վիշապ: Ծննդկանը¹¹, տատմայրը¹² և մյուսները ահ ու դողի մեջ ընկած՝ փախչում են, նրան թողնում

⁹ շահմար - արքայօձ

¹⁰ արեզուն անել - արևի տակ տաքանալ

¹¹ ծննդկան - նորածին երեխայի մայր

¹² տատմայր - մանկաբարձուհի, ծննդկանին առաջին օգնություն ցույց տվող փորձառու կին, տատմեր

տեղնուտեղը վեր ընկած:

Օձի ճուտը երբ տեսնում է, որ մենակ է մնացել, սկսում է լաց լինել: Բայց ինչ լաց. այնպես է ծվվում, ծկլթում, որ թագավորի ամբողջ պալատը դողդում է:

Թագավորին չէին իմաց տալիս, թե նրա կինը օձ է ծնել, բայց երբ օձի ձայնը թագավորի ականջն է հասնում, և նա սկսում է հարց ու փորձ անել, նոր ընկնում են ոտներն ու հայտնում, թե՛ թագավորն ապրած կենա, բա չես ասիլ, թագուհին մի օձի ճուտ է ծնել, որ հիմա ահագին վիշապ է դառել, ու նա է, որ այդպես ծվվում, ծղրտում է:

Թագավորն իսկույն միտն է բերում իր խնդիրքը ու մատը կծում է. «Հըմ,- ասում է,- ես ինչ որ ուզել եմ Աստվածանից, նա էլ այն է տվել»: Հետո իր մարդկերանցն ասում է.

- Այդ վիշապն ինչ մեծության կլինի, մի մարդու չափ կլինի: Ասում են.

- Դեռ չկա մի մարդու չափ, բայց այնպես է մեծանում, որ մարդու մեծությունիցն էլ կանցնի շուտով:

Հետո թագավորն ասում է.

- Հիմա ինչ անենք, ինչ կա՛ կա: Աստծու տվածն այդ է: Օձ է թե վիշապ՝ իմ զավակն է. պետք է պահենք, պետք է բան տանք ուտելու, որ քաղցած չմեռնի:

Մարդիկը գնում են երթկովը ուտելու բաներ են գցում առաջը, բայց օձը չի մոտենում ոչ մեկ բանի, այլ հենց մի բերան ծվվում է:

Այդ որ իմանում է թագավորը, ժողովում է իր գիտուն մարդկանցը և հարցնում է նրանց, թե՛ ինչ պիտի տանք այս օձին, որ ուտի, ես չեմ ուզում, որ դա քաղցած մեռնի: Նրանցից մինը, որ ամենից իմաստունն է լինում, ասում է.

- Դա ոչ մի բան չի ուտիլ, բացի աղջկանից: Փորձեցեք և

կտեսնեք, որ իմ ասածը ճշմարիտ է:

Թագավորն ասում է.

- Ո՞ւմ վրա փորձենք: Դե բեր առաջ քո աղջիկդ տանք իրան, հետո ուրիշներիցը կուզենք:

Դրա վրա՝ մյուս խելոքներն ասում են.

- Թագավորն ապրած կենա, թեպետ դուք ուղիղ դատեցիք, որ վճռեցիք ամենից առաջ այդ խոսքն ասողի աղջիկը գցել վիշապի բերանը, բայց դրա հետևանքը շատ վատ կլինի քեզ համար: Մենք ամենքս էլ չենք խնայիլ մեր աղջկերքը, կտանք, բայց երբ որ հերթը հասնի ժողովրդին, բանն ուրիշ տեսակ կփոխվի: Նրանք որ իմանան, թե իրանց աղջկերքը պիտի վիշապին տան, մեջները խռովություն կընկնի, ամենքն էլ ոտքի կկանգնեն ու քեզ թագավորությունից կզցեն: Լավն այն է, որ մարդիկ ուղարկենք ուրիշ երկրներ, որ գնան նրանցից աղջկերք փախցնեն բերեն:

Թագավորը տեսնում է, որ դրանց ասածը ուղիղ է, մարդիկ է ուղարկում Մասիսի այս երեսը, որ գան այստեղից աղջկերք փախցնեն տանեն:

Դե հիմա թողնենք վիշապին, որ դեռ մի քանի օր քաղցած մնա, մենք էլ այդ մարդկանց հետ գանք Մասիսի այս երեսը:

Մասիսի այս կողմումը մի մեծ գյուղ է լինում, անունը՝ Արևան: Գյուղի բնակիչները բոլորն էլ հայեր են լինում, ինչպես հիմա մենք ենք:

Այդ գյուղումը մի մարդ ու կնիկ են լինում կենալիս, երկու էլ աղջիկ են ունենում: Կինը մարդու հետվակինն¹³ է լինում: Աղջկերանց մեկն էլ մարդու առաջվա կնկանիցն է լինում, մյուսը՝ հետվա կնկա հետ բերովի:

Մարդը իր հարազատ աղջկանը շատ էր սիրում, բայց խորթ

¹³ հետվակին - երկրորդ կինը

աղջկանն էլ չէր ատում, իսկ ինչ որ կնիկն էր, նա ուրիշ տեսակ բնություն ուներ՝ շատ չար ու նախանձոտ սրտի տեր էր: Նա իր աղջկանն էր սիրում, իսկ մյուսին ատելով ատում էր, նրա լույս արևը խավարացրել էր:

Մարդու աղջկա անունը Արևահատ էր, կնոջ աղջկանը՝ Մամխի: Արևահատը հենց ուղիղ արևահատ էր. նրա երեսը արևի նման շափաղ-շափաղ էր անում, այնքան սիրուն էր. մյուսն էլ հենց ուղիղ մամխի էր՝ մամուխի¹⁴ պես սև, նրա թփի նման փշփշոտ ու կոթռուճ¹⁵:

Խորթ մոր բարկությունը շատ էր գալիս, թե ինչի իր աղջիկը այնքան տգեղ ու գեշ էր, իսկ Արևահատը այնքան սիրուն, այնքան գեղեցիկ: Ամբողջ օրերով աշխատեցնում էր Արևահատին՝ աթար էր շինել տալիս, կով էր կթել տալիս, հաց էր թխել տալիս, աման էր լվանալ տալիս, խոտ ու դարման էր կրել տալիս, որ նրա սպիտակ ձեռները կնճռնոտվին, նրա շարմաղ երեսն այրվի, սևանա, նրա շիմշատ մեջքը կորանա, որ նրա ուժը պակասի, գունաթափվի, թառամի, բայց, ընդհակառակն, նա ավելի էր ուժովանում ու գեղեցկանում, իսկ մյուս աղջիկը, որ աղջիկ-պարոնի պես էր մեծանում, օրեցօր ավելի էր նիհարում ու գեշանում:

Արևահատը աշխատելուց չէր նեղանում. նա այնպես էր սովորել աշխատանքին, որ առանց ստիպելու էլ ինքը մի րոպե հանգիստ չէր նստում: Հենց որ ծանր աշխատանքը վերջացնում էր, տղամարդի անելիքներն էլ ինքն անում պրծնում էր, ձեռք էր զարկում իր մանածին ու գործքին: Տանը ջահրա¹⁶ էր մանում, ջուր գնալիս էլ՝ իլիկը կամ սկսած գուլպան էր հետը

¹⁴ մամուխ - մամխենի փշածածկ ծառի կամ թփի սև-կապտավուն պտուղը

¹⁵ կոթռուճ - այստեղ՝ կոպիտ, անհարթ

¹⁶ ջահրա - ճախարակ

տանում, որ աղբրին, մինչև հերթն իրան կհասնի, մինչև կուժը կլցվի, ինքը պարապ չի կանգնի, լախուահաշի¹⁷ չտա, իրա իլիկը մանի կամ գուլպան անի:

Ամեն բան Արևահատի ձեռիցը գալիս էր՝ հորագործ, գետնագործ, ոստանագործ, կար, ձև, եփել, թխել, կթել, հարել, շինել, սարքել: Մի խոսքով՝ մի աղջիկ էր, որ հատը չկար, բայց ինչ կանես, որ խորթ մոր ձեռք էր ընկել, իր արած բանը ինչքան լավ էր լինում, այնքան վատ էր թվում անգութ մորը: Ամեն անգամ, չար գայլի նման, մի պատճառ էր փնտրում ու անմեղ Արևահատին ոտի տակը գցում, տրորում, մազերից քաշքաշում, քիթ ու պռունկը արունվա անում, մարդուն էլ հավատացնում, թե՛ քո աղջիկը հոգիս բուկս է հասցնում իր չարությունովն ու կամակորությունովը: Արևահատը չէր կարողանում իրան արդարացնել. ուզում էր մի խոսք ասել, արտասուքը խեղդում էր նրան, հայրն էլ հավատում էր կնոջ խոսքին ու բարկանում աղջկա վրա:

Արևահատը իր սրտի ցավերը միշտ իր մոր գերեզմանի վրա էր թափում: Շատ անգամ գնում էր գերեզմանատուն, մոր գերեզմանի վրա չոքում, աղի արտասուք թափում, գանգատվում, սիրտը հանգստացնում, էլ ետ գալիս տուն: Շատ անգամ մոր գերեզմանի վրա էր դնում գլուխն ու քնում, երագումը մորը տեսնում, վզովն ընկնում, փաթաթվում, նա էլ մխիթարում էր նրան ու խրատ էր տալիս, որ բարի լինի, բարի կենա, ամեն նեղության համբերի: «Աստված չի կորցնիլ անմեղին,- ասում էր նա,- միայն դու այնպես կաց, որ Աստված քեզ հավանի, քեզ սիրի, այնուհետև Նա իր պաշտպանությունը քեզանից չի խնայիլ, քեզ այդ նեղությունիցը կազատի»: Այս խոսքերը լսելով՝ Արևահատը նոր ուժ, նոր հոգի էր ստանում,

¹⁷ լախուահաշի տալ - շատախոսել

մխիթարվում էր, ցավերը մոռանում, օրեցօր վարդի նման բացվում, մանիշակի պես փնջվում:

Այնքան արդար ու անմեղ էր նրա հոգին, որ ամեն առավոտ, երեկո աղոթք անելիս՝ նրան այնպես էր թվում, թե իր հոգին թռչում, վերանում է մինչև երկինքը, հասնում Աստուծու աթոռին, այնտեղ նրա հրեշտակների հետ փառաբանում նրա անունը:

Ողորմությունն այնպես էր տալիս, որ նրա տված շատ քիչն էլ աղքատի աչքումը այնքան շատ էր երևում, որ խեղճ մարդը աչքերը երկինքն էր գցում ու արտասուքն աչքերին՝ Արևահատի համար արևշատություն խնդրում:

Թե Աստված էլ շատ էր սիրում Արևահատին, այդ մասին ես կասկած չունիմ: Երբ որ մի մարդու Աստված չսիրի, չարը նրան չի ատիլ, ու բարին նրան չի սիրիլ: Բոլոր անմեղ արարածները նրան տեսնելիս ցնծում, խնդում էին, այնքան էին սիրում: Իրանց տանու բոլոր կենդանիները՝ կովը թե եզը, ոչխարը թե այծը, շունը թե կատուն, խորթ մորը տեսնելիս փախչում էին կամ վրան խեթ-խեթ մտիկ տալիս. շունը հաչում էր վրան, կատուն չանգոռում էր, կովը չէր թողնում իրան կթի, քացի-քացի էր անում, ձին խրտնում էր, եզը պլշում, այծն ու ոչխարը փախչում էին, բայց այդ միևնույն կենդանիները, այդ անմեղ անասունները, երբ Արևահատին էին տեսնում, շրջապատում էին նրան, փաղաքշում, լիզ տալիս, մեկմեկու հարու տալով¹⁸ իրար ձեռքից խլում: Կովը կթվելիս՝ երբ որ տեսնում էր, թե Արևահատը լավ չի նստած, ինքն այնպես էր կանգնում, որ կթելը հարմար լինի: Ջուրը կամ այգի գնալիս՝ շունը կշտիցը չէր հեռանում, որ նրան ամեն չարից, փորձանքից պահպանի, նրա հրամանին միշտ արթուն, միշտ պատրաստ լինի:

¹⁸ հարու տալ - պոզահարել

Ահա այսքան գեղեցիկ, այսքան բարի ու այսքան սիրելի էր Արևահատը. բայց ինչ կանես, որ խորթ մոր սիրտը քարացել էր, խղճմտանքը՝ մեռել, ամոթը՝ կորել, խեղճ Արևահատի համար նոր-նոր տանջանքներ էր հնարում:

Հենց այդ օրերումը գյուղումը լուր է տարածվում, թե՛ հանդ գնացող աղջկերքը էլ ետ չեն գալիս, մի վիշապ է լույս ընկել, նրանց կոլ է տալիս:

Այս լուրը շատ ուրախացնում է խորթ մորը: Ասում է.

- Այս լավ դառավ. այս հիմար աղջկանը կուղարկեմ հանդ, թող գնա վիշապի բերանն ընկնի:

Մի օր կոլ ու ոչխար Արևահատի առաջն է անում, թե՛ տար հանդումն արածացրու: Մի հաց էլ տալիս է, թե՛ այս էլ կտանես հետդ ման կածես, երեկոյին էլ ետ կբերես, որ ես ուտեմ: (Որովհետև հանդումը ման ածած հացը խիստ համով է լինում՝ ուզում է, որ այն համով հացը ինքն ուտի): Շատ էլ բուրդ է տալիս, թե՛ այս էլ մինչև երեկո բոլորը բարակ կմանես, հետդ կբերես:

Արևահատը՝ կոլ ու ոչխար առաջն արած, քշում է նրանց, առանց իմանալու, թե մինչև ո՞ր պիտի տանի: Վերջապես, երբ որ հասնում է մի լավ կանաչկոտ տեղի, որ դեռ արածացրած չէր, այնտեղ նստում է, իլիկը մանում, իր դառն օրը լալիս. անմեղ անասուններն էլ մշմշալով արածում են:

Իրիկնապահին, արևի մարեմար¹⁹ ժամանակը, հենց որ ուզում էր թե վեր կենա տավարն առաջն անի, գնա տուն, մեկ էլ տեսնում է, որ ահա մի պառավ կնիկ կա կշտին կանգնած: Վեր է կենում, որ շան առաջին կանգնի, որ պառավին չկծի, պառավն ասում է.

- Մի՛ վախենար, Արևահատ, շունն ինձ չի կծիլ. նա էլ է

¹⁹ մարեմար - մայրամուտ

իմանում, որ ես չար պառավ չեմ. տեսնում ես՝ ինչպես ուրախ է, ինչպես է շարժում պոչը:

- Բայց դու ո՞վ ես, նանե՛, ես քեզ չեմ տեսած, դու մեր գեղիցը չես,- հարցնում է Արևահատը:

- Ես ոչ մի գեղից չեմ, հոգի՛ս, ես այս երկրիցը չեմ. ես Արևի մայրն եմ. եթե լսել ես՝ «Արևամայրը» որ ասում են՝ է՛ս եմ: Քո դառն օրերը, քո անմեղությունը իմ գութն շարժեցին, ես եկել եմ, որ քո տարաբախտությանը վերջ տամ: Չոքի՛ր առջևս. ես քեզ պիտի օրհնեմ, որ դու գնաս քո մուրազին հասնես:

Պառավի այս խոսքերը շատ զարմացնում են Արևահատին: Մեկ էլ լավ մտիկ է տալիս, տեսնում է, որ իր ծանոթ կանանց նման չէ: Այնպես էր շողշողում նրա ամբողջ հագուստը, որ կասես ոսկուց էր ձուլած և ոչ թե սովորական պաստառներից կարած: Նրա աչքերը այնպես էին ցուլցում, փայլում, ինչպես արևի ճառագայթները: Նրա խոսելու ձևն այնքան քնքուշ էր, ձայնն այնքան անուշ, որ Արևահատին թվում էր, թե իր հարազատ մայրն է խոսում հետը: Հենց որ պառավն ասում է՝ չոքի՛ր, նրա ծնկները թուլանում են. ընկնում է առաջը, ուզում է Արևամոր ոտները համբուրի, բայց նա Արևահատի գլուխը բարձրացնում է, ձեռքը դնում է վրան և հետևյալ օրհնանքը տալիս.

*Ուրքիդ փակին վարդեր բացվին,
Չորս կողմդ փռվի մանիշակ,
Բարով հասնես քո մուրազին,
Գլխիդ տեսնեմ թագ ու պսակ:*

*Քո ժպիտը վարդի նման,
Արտասուքդ մարգարիտի,
Ուր որ գնաս՝ Աստված քեզ հե՛տ,
Օձ ու կարիճ քեզ չխայթի՛:*

*Քո խրճիթը պալանյո դառնա,
Ողջ սյուները անգին քարից,
Պատ ու հատակ՝ ոսկի, արծաթ,
Առաստաղը գոհարներից...*

Այսպես օրհնում է Արևամայրը և էլի ուրիշ շատ բաներ է ասում, խրատներ է տալիս, գուշակում է նրա ապագան, ամեն բան առաջուց ասում է և զգուշացնում: Հետո ասում է՝ դե վեր կաց, սիրուն Արևահատ, ես քեզ սիրեցի, ես քեզ օրհնեցի, ես քեզ աղոթեցի, որ էլ այսուհետև քեզ մի վնաս չլինի, քո մեկ մազը չպակսի: Հետո համբուրում է Արևահատին ու ասում՝ այս համբուրովս ես քո գեղեցկության վրա իմն էլ եմ ավելացնում, հետո տալիս է մի փոքրիկ կապոց: Այդ կապոցի մեջ լինում է մի ձեռք հագուստ: Բայց ինչ հագուստ, բոլորը անգին քարերով զարդարված ու այնքան էլ նուրբ, այնքան բարակ է լինում, որ հենց իմանաս ոչ բամբակից է, ո՛չ մետաքսից, այլ՝ արևի ճառագայթներիցն է գործած: Ասում է՝ այս կապոցը ծոցումդ կպահես, մինչև քո հարսանիքի օրը, միայն այն օրը կհագնես: Ես հիմա գնում եմ, իմ որդին ինձ է սպասում: Այս էլ ասելուց հետո աներևութանում է, արևն էլ մայր է մտնում:

Այս անցքն այնպես զարմացնում է Արևահատին, որ չի իմանում՝ քնամձ է, թե՛ արթուն, երազումն է տեսնում, թե՛ ճշգրիտ: Ձեռը ծոցն է տանում, տեսնում է, որ կապոցը տեղն է՝ ուրեմն երազումս չեմ, ասում է ինքն իրան և այնքան ուրախանում է, որ ողջ տխրությունը փարատվում է, ունքերը բացվում, երեսը զվարթանում, քաղցածությունն անցնում:

Վեր է կենում, իրա կով ու ոչխարը առաջն անում, ճանապարհին նրանց ջոկ-ջոկ շփելով, իր ուրախությունը նրանց պատմելով՝ գնում:

Գնում է, գնում, մեկ էլ՝ տեսնում է, որ ահա մի քանի ձիավոր

են գալիս զենք ու զրահում կոլոված. Արևահատի սիրտն իմանում է, որ լավ մարդիկ չպիտի լինին. այդ բանը շունն էլ է իմանում և զանազան շարժումներով իր վախն իմաց է տալիս Արևահատին: Տեսնում է, որ դրանց ձեռքիցը փախչել չի կարող, իսկույն ցեխ է քսում երեսին, որ իր սիրունությունը նրանց աչքումը չերևա, որ իր վրա ուշադրություն չդարձնեն:

Մարդիկը գալիս հասնում են և տեսնում մի գեշ աղջիկ: Հետո մեկմեկու իրանց լեզվովն ասում են՝ մեզ համար մեկ է, սիրուն եղած, գեշ եղած, երկուսն էլ վիշապի փորը պիտի մտնին:

Հիմա դուք իմացաք, կարծեմ, թե դրանք ինչ մարդիկ պիտի լինին: Ասում են. «Աղջիկ, էլ դես ու դեն չփախչես, արի՛ մեզանից մեկի գավակին նստիր, քեզ պիտի տանենք»:

Արևահատը մնում է շվարած: Մտքումն ասում է. «Էլ ինչ կարող եմ անել, ուր տանում են՝ թող տանեն, մեր տանից խոմ վատ տեղ չեն տանելու, իմ խորթ մորիցը խոմ կազատվիմ»: Իրա կովի, ոչխարների աչքիցը պաչպչում է, նրանց մնաս բարով ասում ու նստում մեկի գավակին: Խեղճ անասունները կարծես իմանում են բանի էությունը, սկսում են հետևիցը բառաչել ու մայել, իսկ շունը չի բաժանվում նրանից, այլ՝ վնգստալով ու սնգսնգալով գնում է նրանց հետևիցը:

Այդ ավազակները գնում են մի քարափի դեմ ընկնում, այնտեղ վեր են գալիս, Արևահատին ներս տանում մի մաղարա²⁰: Հենց որ ներս է մտնում, տեսնում է, որ ինչ, մինչև երեսուն-քառասուն աղջկանից ավելի կան՝ շրջակա գյուղերից հավաքած այնտեղ: Այդ խեղճ աղջկերքը այնպես էին հեծկլտում, որ տեսնողի մազերը փշաքաղվում էին: Վախենում էին, թե բարձր ձայնով լաց լինին, ձայները փորներն էին զցել

²⁰ մաղարա - քարայր

ու արտասուքի հեղեղ էր, որ թափում էին հեկեկալով:

Արևահատը նրանց սիրտ է տալիս, թե՛ մի՛ վախենաք, մեզ կտանեն կծախեն, մենք էլ կփախչենք, կգանք էլի մեր աշխարհքը: Բայց շատերն իմանում էին, որ իրանց պիտի տանեն վիշապին տան, որովհետև նրա համբավը տարածվել էր ամեն տեղ:

Մութը որ վրա է հասնում, դրանց դուրս են բերում քարափիցը ու առաջներն արած՝ սարով, ձորով քշում-տանում օձահայր թագավորի մոտ:

Այստեղ Գյուլնազ տատն ասում է. «Երեխեք, ես բեզարեցի, քունս տանում է, մնացածն էլ էգուց իրիկունը կասեմ»: Բայց երեխեքը վրա են թափվում, քունը փախցնում, թե՛ չի լինիլ, պետք է վերջացնես, որ տեսնենք վերջն ինչպես է լինում: Գյուլնազ տատը ճարահատած շարունակում է, բայց որովհետև քունը տանում էր, էլ շատ չի երկարացնում:

Բ

Աղջկերքը տեղ են հասնում: Քաղաքի մեծ ու փոքրը հավաքվում են, որ տեսնեն՝ ինչ աղջկերք են եկողները ու տեսնում են, որ ինչ՝ բոլորն էլ հայ աղջկերք, մինը քան մյուսը գեղեցիկ: Շատ ափսոսում են, որ այդ խեղճերը պիտի վիշապի կերակուր դառնան: Նրանց միջին միայն Արևահատն է ամենից տգեղ երևում, որովհետև երեսին ցեխ ու մուր էր քսել, սիրունությունը չէր երևում: Թագավորը հրամայում է, որ դրանց լավ տան մեջ պահեն, լավ հագցնեն, լավ ուտեցնեն, գիրացնեն և օրենը մեկը տան օձին: Առաջին օրը ընտրում են Արևահատին, թե՛ սա ամենից տգեղն է և չի էլ վախենում, առաջ դրան տանենք, որ մյուսներն էլ սիրտ առնեն:

Բռնում են Արևահատի կոնիցը, թե՛ դե արի գնանք, քեզ պիտի մարդու տանք, քո փեսացուն թագավորի որդին է, դու

թագուհի կդառնաս: Այդպես խաբելով, կոնիցը բռնած՝ տանում են օձի բնակարանը, որ թագավորական պալատումը մի ընդարձակ տեղ էր բռնում իր առաջի պարտեզովն ու նրա միջի գեղեցիկ ավազաններովը:

Երբ որ մտնում են պարտեզը և այնտեղից ուզում են դուռը բաց անեն, ներս գցեն, Արևահատն ասում է.

- Որովհետև ինձ տանում եք թագավորի որդու մոտ, թողե՛ք առաջ այս հավուզումը²¹ երեսս լվանամ, հագուստս շտկեմ, մազերս սանրեմ, թե չէ՝ ամոթ է:

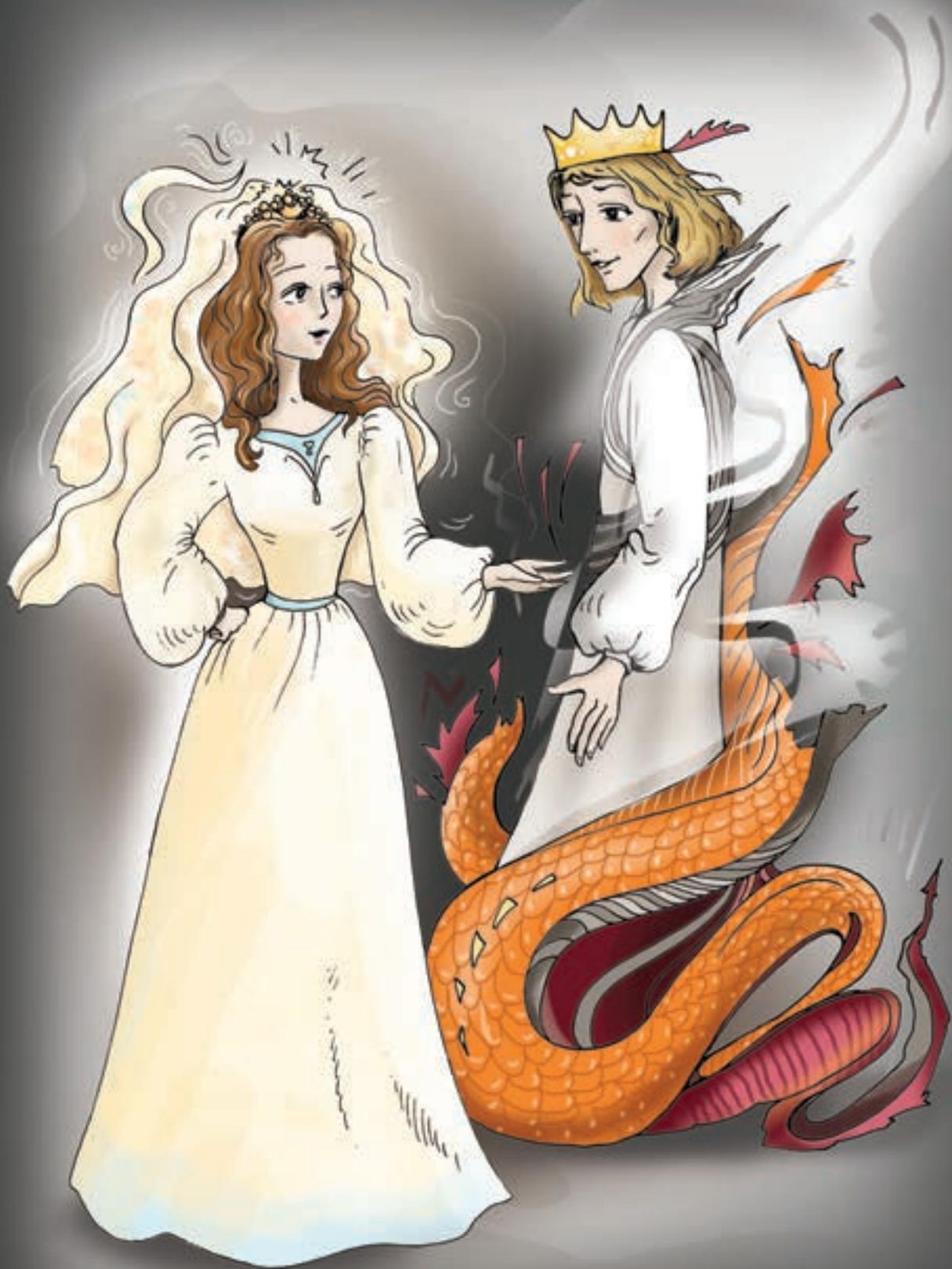
Ասում են.

- Շանտ լավ, ինչ անում ես՝ արա, մենք կհեռանանք կշտիցդ, որ դու չամաչես մեզանից: Արևահատը որ մենակ է մնում, երեսը լվանում է, գլուխը սանրում, Արևամոր տված հագուստը հագնում է: Այսպես զուգված, զարդարված որ դուրս չի գալիս, նրա տանող մարդիկը մնում են ապշած, այնպես են կարծում, թե մի նոր արեգակ դուրս եկավ պարտեզիցը. չեն հավատում, որ նա իրանց տարած աղջիկն է, որ նա մի հողեղեն է. ասում են՝ սա երկնքից կլինի եկած խեղճ աղջկա կերպարանքով, բայց հիմա փոխվեց, իր պատկերն առավ:

Արևահատը մոտենում է նրանց ու էլ խեղճ-խեղճ չի խոսում, այլ հրամայում է, թե՛ ի՞նչ եք պլշել տավարի պես, ցոյց տվեք ինձ ճանապարհը, ճիշտի գնամ: Այսպես որ հրամայում է նրանց՝ նրանք դողում, սարսափում են. չորում են առաջին, մեղա գալիս, խնդրում են, որ իրանց հանցանքը ների: Ասում են՝ քեզ բերել ենք ոչ թե մարդու տալու, այլ՝ վիշապին, որ ահա այս տան մեջն է: Եթե ուզում ես՝ մենք քեզ կազատենք, թեկուզ թագավորը դրա համար մեզ խեղդել տա:

Արևահատն ասում է՝ հարկավոր չէ. տվե՛ք ինձ այս դռների բանալիքները, ես վիշապից չեմ վախենում:

²¹ հավուզ - ջրավազան

Բանալիքները առնում է, բաց է անում դուռը, սենյակից սենյակ անցնելով՝ մտնում է մի մեծ դարպաս, տեսնում է, որ ահա այստեղ, տախտակի վրա մի ահագին վիշապ է մեկնված: Արևահատը մի քիչ հեռու կանգնում է ու ասում.

- Բարով քեզ, թագավորի որդի: Ես Արևամոր կշտիցն եմ գալիս. նա շնորհավորում է քո ծնունդը ու քեզ արևշատույթյուն է ցանկանում:

Վիշապը գլուխը բարձրացնում է ու սուր աչքերով մտիկ է տալիս Արևահատին: Արևահատը սկսում է դողդողալ, ամբողջ մարմինը սարսռում է, մազերը՝ փշաքաղվում: Օձը տեսնում է, որ Արևահատը վախենում է, գլուխը շուռ է տալիս՝ տանում պոչի մոտ, բայց մեկ էլ էլի ետ է դառնում, մտիկ տալիս, այսպես կրկնում է մի քանի անգամ և խեղճ աղջկանը հալումաշ է անում: Հետո Արևահատի միտն է ընկնում Արևամոր տված խրատը, նոր սիրտ է առնում ու ասում է.

- Թագավորի որդի, եթե ինձ ուտելու ես՝ միանգամից կուլ տուր, ես պրծնեմ, էլ ինչո՞ւ ես ինձ այսպես տանջում, իսկ եթե ոչ՝ Արևամոր անունովը ես քեզ հրամայում եմ՝ դ՛ուրս արի քո խորխիցը (մաշկից):

Այս խոսքի ասելն ու վիշապի կծկվիլը մին է դառնում: Կծկվում է, կծկվում, կոլովում, դողդողում, ոլորվում ու մեկ էլ՝ որ չի տրաքվում, նրա ձայնից ամբողջ պալատն այնպես է թնդում, որ թագավորն ինքը տեղիցը վեր է թռչում:

Ամեն կողմից վազում գալիս են, որ տեսնեն ինչ պատահեց, ու գալիս տեսնում են, որ ի՛նչ՝ վիշապի խորխը մի կողմ ընկած, ու նրա տեղ սպիտակ սավանում փաթաթված մի սիրուն տղա, մոտն էլ խաս ու դումաշում²² ծփալիս, արևի նման շարմաղ մի աղջիկ նստած, իրար հետ խոսում, ծիծաղում են: Իսկույն

²² դումաշ - մետաքս

վազում են թագավորին ականջաբռնուկ²³. նրան աչքալույս են տալիս ու ասում. «Բա չես ասիլ, օձը մի սիրուն, շարմաղ տղա է դառել»: Թագավորը, թագուհին վազում են, իրանց որդուն ջոկ, Արևահատին ջոկ գրկում, համբուրում: Տղային հագցնում են, զուգում, զարդարում, անունն էլ դնում են Օձամանուկ: Հետո Օձամանուկին ու Արևահատին յոթն օր, յոթը գիշեր հարսանիք են անում: Նրանք հասնում են իրանց մուրազին, դուք էլ հասնեք ձեր մուրազին:

²³ ականջաբռնուկ - ուրախ լուրի ավետում

Հահ-Աբասի ժամանակ հեռու աշխարհից դերվիշի²⁴ հագուստով մի մարդ է գալիս Սպահան քաղաքը: Քաղաքի ընդարձակ հրապարակի մեջ այդ դերվիշը մի մեծ շրջան է քաշում փայտով, ինքն էլ կշտին նստում լուռ ու մունջ: Անցուդարձ անողները նայում են և զարմանալով՝ հարցնում, թե՛ դու ո՞վ ես, այս ի՞նչ բան է, որ դու քաշել ես. արդյոք մի թալիսման չե՞ սա, և մեզ համար բարի՞, թե՛ չար թալիսման է... Դերվիշը բնավ չի խոսում: Ամբողջ քաղաքը վարանման մեջ է ընկնում, թե՛ սա ի՞նչ կնշանակե արդյոք: Վերջը իմաց են տալիս Շահ-Աբասին, թե՛ այսպիսի մի դերվիշ է եկել...

Շահ-Աբասը իր գիտնականներից մեկին ուղարկում է, որ տեսնե ի՞նչ բան է, ի՞նչ է դերվիշի ուզածը, ինչո՞ւ է ժողովրդին սարսափի մեջ գցել:

Գիտնականը գնում է և ասում դերվիշին. «Ո՛վ մարդ, ես

²⁴ դերվիշ - մահմեդականների թափառաշրջիկ կրոնավոր, խև

հասկանում եմ քո միտքը: Քո շրջանը նշանակում է երկինք: Դատարկ է մեջը: Այդ նշանակում է, որ դու ուզում ես երկինքը կապել, որ ոչ մի ամպ չլինի այնտեղ, որ էլ անձրև չգա, սով ընկնի մեր աշխարհքը: Գիտե՞մ, գիտե՞մ, որ դու կարող ես այդ բոլորն անել, բայց խղճա՛ մեզ, այդպես բան մի՛ անիլ, ինչ որ ուզես՝ քեզ կտա թագավորը...»:

Դերվիշը բնավ չխոսեց և գիտնականի երեսին անգամ չնայեց: Բայց ժողովուրդը, լսելով գիտնականի բացատրությունը, ավելի մեծ երկյուղի մեջ ընկավ: Էլ չէին ասում, թե՛ գուցե սխալ էր գիտնականի բացատրությունը, այլ դրա հակառակ՝ լուծ ուղտ շինելով, պատմում էին իրար, թե. «Բա չե՞ք ասիլ, դերվիշը մի ամենազոր մարդ է, այսինչ երկրում հեղեղ և կարկուտ է թափել, բոլոր բնակիչներին կոտորել, այնինչ տեղ յոթը տարի շարունակ կապել է երկինքը, ոչ մի կաթիլ անձրև չի եկել, սով է ընկել երկիրը, բոլորեքյանք²⁵ կերել են միմյանց...»:

Մյուս օրը Շահ-Աբասն ուղարկեց մի ուրիշ գիտնական:

- Գիտե՞մ, գիտե՞մ, ով ես դու, մարդ Աստուծու,- ասում է գիտնականը:- Քո շրջանը նշանակում է երկիրս: Դատարկ է մեջը: Դրանով ուզում ես ասել, որ ժանտախտով պիտի դատարկես մեր երկիրը: Խնայի՛ր մեզ. խնայի՛ր, ի սեր Ամենակալին, այդպես բան մի՛ անիլ, ինչ որ ուզենաս՝ քեզ կտանք:

Դերվիշը դարձյալ մնաց լուռ: Ավելի ևս սաստկացավ ժողովրդի երկյուղը, և նորանոր առասպելներ տարածվեցին քաղաքի մեջ:

Բոլոր գիտնականները հաջորդաբար գնացին դերվիշի մոտ, և բոլորն էլ ունքը շինելու տեղ աչքն էլ հանեցին, փոխանակ ժողովրդի կասկածը փարատելու, նրան ավելի երկյուղի ու սնահավատության մեջ գցեցին:

²⁵ բոլորեքյան - բոլորը, ամենքը, բոլորը միասին

Բ

Թագավորը կարծում էր, որ դերվիշի արածը մի հասարակ հանելուկ պիտի լինի, և իրան համար շատ ամոթ էր համարում, որ այդ հասարակ հանելուկը լուծող մի գիտնական չունի: Այսպիսի մտատանջությունով նա մեկ օր ծպտված ման էր գալիս Սպահանի Հայոց թաղումը, ուր հանդիպեցավ մի տարօրինակ բանի: Մի տանիքի վրա ցորեն կար փռած աղունի համար, ոչ ոք չկար մոտը, բայց մի երկայն եղեգ կար ցցված, որ ինքն իրան անդադար տարուբերվելով քշում էր ճնճղուկներին: «Այս հրաշքի գաղտնիքը պետք է տան մեջը փնտրել», - ասաց թագավորն ու ներս գնաց տուն և այնտեղ տեսավ մի ջուլիակ, որ կտավ էր գործում:

Երբ որ թագավորը ներս մտավ՝ ողջունեց ջուլիակին, ջուլիակը նայեց նրա վրա, իսկույն ոտքի կանգնեց, խոր գլուխ տալով պատասխանեց նրա ողջույնին, հետո սկսեց շարունակել իր գործը: Ջուլիակի աջ ու ձախ կողմին մի-մի օրորոց կար դրված: Երբ որ նա սկսեց գործել՝ օրորոցներն էլ սկսեցին օրորվիլ տանիքի ինքնաշարժ եղեգի պես: Օրորոցում եղած երեխաները ծերունու թոռներն էին, որոնց մայրերը տան մի անկյունում նստած՝ ճախարակով բամբակ էին մանում կտավի համար: Իր հարսներին գործից չգցելու համար հնարագետ ջուլիակը տանիքի եղեգից մի թել էր կապել, թելի մեկ ծայրը փաթաթել կտավի սանրին, որ իր տարուբերվելովը շարժում էր եղեգը: Օրորոցներից նմանապես թելեր ուներ կապած, որոնց հակառակ ծայրերը իր աջ ու ձախ մատներին էր փաթաթել: Աջ ձեռքով մաքուրը²⁶ նետելիս՝ աջ կողմի օրորոցն էր օրորվում, ձախով նետելիս՝ ձախ կողմինը: Այսպիսով՝ նա մեկ անգամից երեք գործ էր կատարում:

²⁶ մաքուր - մաքրք

Թագավորն այդ ամենը նկատեց և գուլեց իր մտքումը նրա հնարագիտությունը, միայն նրա՝ ոտքի կանգնելով խոր գլուխ տալը թագավորի մեջ կասկած ձգեց, թե՛ չլինի՞ իրան ճանաչեց: Այս բանն ստուգելու համար թագավորը մի մուր ի հարցմունք արավ նրան.

- Չլինիմ, չլինիմ...

- Միթե, միթե...- պատասխանեց ջուլիակը:

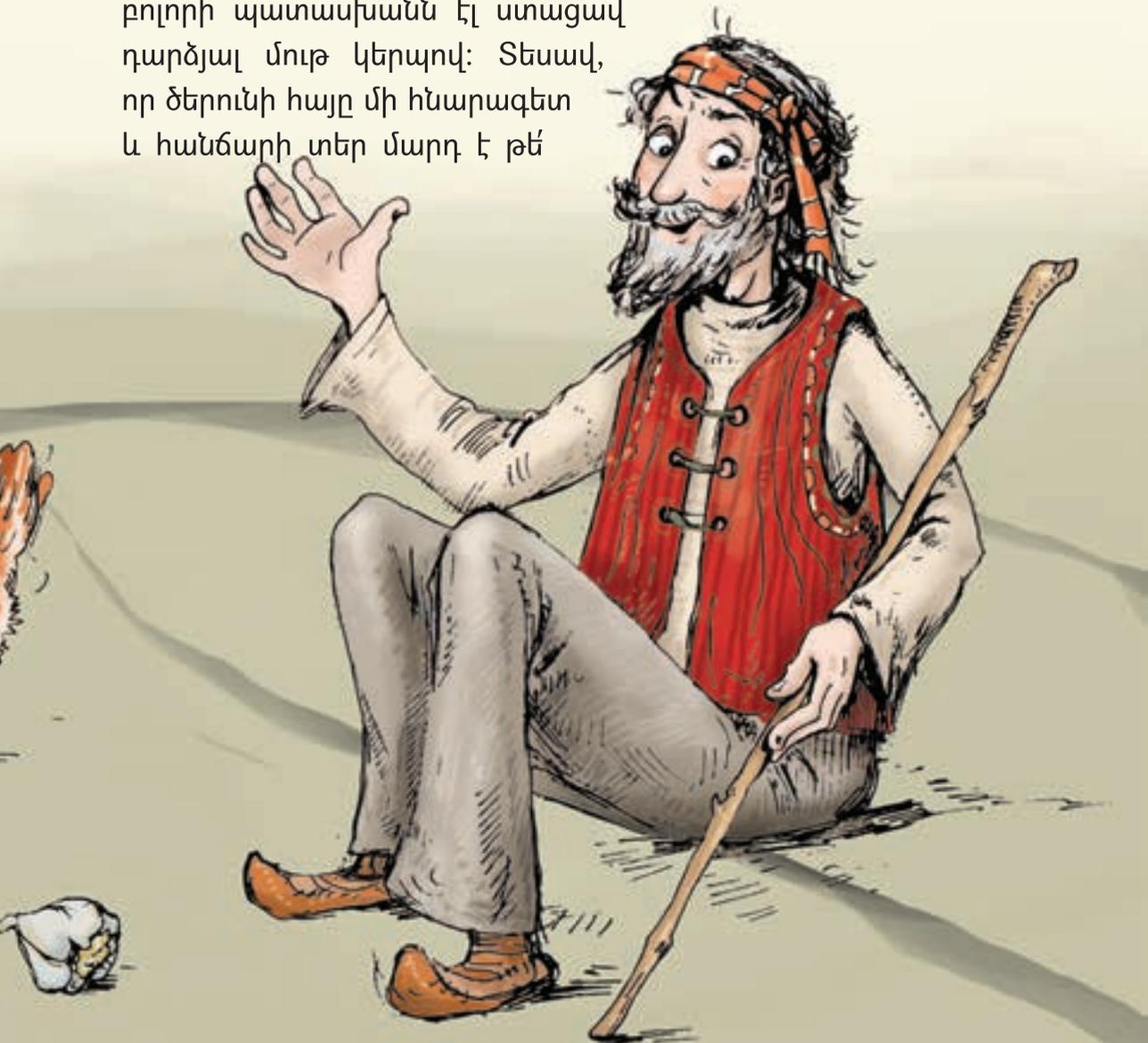
Թագավորը, «չլինիմ, չլինիմ» ասելով՝ ուզեց ասել ծերունուն. «Եթե ինձ ճանաչեցիր՝ չլինի թե երևցնես այդ բանը, թող մեր մեջը մնա»: Իսկ ծերունին պատասխանեց. «Միթե, միթե», այսինքն՝ «Միթե ես հիմար եմ և այդքանը չգիտեմ»:

- Քանիսի մեջն ես, վարպետ,- հետո հարցրեց թագավորը:
- Երկուսս լրացրել, երեքի մեջն եմ մտել,- պատասխանեց ջուլիակը:

Թագավորի այս հարցմունքը ջուլիակի հասակին էր վերաբերում: Ջուլիակը պատասխանեց, որ երկու ոտքով ման գալն արդեն վերջացրել է, հիմա գավազան է գործ ածում՝ իբրև երրորդ ոտք, մեկ խոսքով՝ ծերացել է:

Թագավորն այսպիսի շատ մութ հարցմունքներ արավ և բոլորի պատասխանն էլ ստացավ դարձյալ մութ կերպով: Տեսավ, որ ծերունի հայը մի հնարագետ և հանճարի տեր մարդ է թե՛

գործով և թե՛ խոսքով, մտածեց, որ միայն սա՛ կարող է դերվիշի պատասխանը տալ:

- Դու որ այդչափ հնարագետ ես,- ասաց թագավորը,- եթե մի քանի սագ ուղարկեմ քեզ մոտ՝ կարո՞ղ ես փետրել նրանց:

- Դրա քաջ վարպետն եմ ես,- ասաց ջուլիակը:

Գ

Այս պատասխանն ստանալուց հետո թագավորը գնաց: Շատ չանցավ. ջուլիակի մոտ եկան թագավորի գիտնական նագիր-վեզիրները:

«Ահա՛ եկան թագավորի սագերը, իրավ՛ որ լավ փետրելու թռչուններ են», - ասաց ջուլիակը ինքն իրան:

Թագավորը տուն գնալով՝ սաստիկ բարկացել էր գիտնականների վրա և սպառնացել էր, որ եթե գոնե մի մարդ չգտնեն, որ դերվիշին պատասխան տա, նրանց բոլորին էլ կաքսորե: Այսպես նեղի գալով՝ որոշեցին դիմել հնարագետ ջուլիակին, որի համբավը նրանցից մեկը լսել էր:

- Վարպետ եղբայր, կարող չե՞ս արդյոք մի պատասխան տալ մեր տարօրինակ հյուրին, որ ժողովրդի վրա սարսափ է տարածել,- ասացին գիտնականները և պատմեցին դերվիշի դեպքը, որ արդեն հայտնի էր ջուլիակին:

- Ինչո՞ւ չէ... կարող եմ... բայց մեծ ծախք կպահանջվի դրա համար: Պետք է ձեռք բերել մի կախարդական գավազան, մի անմահական սխտոր և մի ոսկի ձու ածող հավ:

Գիտնականները մնացին ապշած:

- Դրա ծախքը մենք կվճարենք,- ասացին նրանք ուշքի գալով,- միայն՝ մենք չենք կարող գտնել այդ բաները, ինչ որ դու ես ասում:

- Երեք բան է իմ ուզածը, և ես ինքս կգտնեմ, միայն՝ ամեն

բանի համար մի գլխարկ լիքը ոսկի է պետք: Դուք երեք հոգի եք, ամենքդ ձեր գլխարկովը մեկ ոսկի կբերեք, ես էլ կգամ դերվիշին պատասխան կտամ:

Գիտնականները ճարահատած համաձայնեցին: Գնացին երեք գլխարկ ոսկի բերին, տվին ջուլիակին: Այսպես փետրելով նրանց, ինչպես պատվիրել էր թագավորը, վեր կացավ, առավ իր հոնի գավազանը, մի գլուխ հոտած սխտոր, ոտի մեկը կոտրած մի հավ և գնաց սարսափ տարածող դերվիշի մոտ:

Հավաքվեցին բոլոր քաղաքացիք, ներկա էր և թագավորը՝ իր բոլոր իշխաններով:

Ջուլիակը չխոսեց դերվիշի հետ. նա լուռումունջ իր գավազանի ծայրով մի խոր ակոս քաշեց շրջանի մեջտեղով ծայրե ի ծայր և այսպիսով դերվիշի շրջանը երկու հավասար մասի բաժանեց և նստեց նրա դեմ հանդիման:

Դերվիշը երկար մտածեց, գլուխը թափ տվավ. վերջը մի գլուխ սոխ հանեց, դրավ առջևը:

Ջուլիակը, առանց երկար մտածելու, իսկույն իր սխտորը հանեց, դրավ իր առջևը: Բարկացավ դերվիշը և իր ջեբից հանեց մի բուռ կորեկ և շաղ տվավ ամբողջ շրջանի մեջ:

Ջուլիակը փեշի տակից հանեց իր հավը, որ իսկույն կտկտալով կերավ բոլոր կորեկը:

Դերվիշն էլ մինչև վերջը չսպասեց, իսկույն վեր կացավ և մոմռալով հեռացավ-գնաց...

Թագավորը մոտեցավ ջուլիակին և խնդրեց, որ բացատրե այդ հանելուկի նշանակությունը:

- Ո՛ղջ լինի թագավորը,- ասաց ջուլիակը:- Այս մարդը մի խելագար դերվիշ է: Երևակայել է, որ ինքը մի շատ զորեղ իմաստուն մարդ է և կարող է մեր ամբողջ աշխարհքին տիրել: Իր քաշած շրջանով ուզում էր մեզ հասկացնել, թե իրանն

է բոլոր մեր երկիրը: Ես չուզեցա հասկացնել նրան, որ այդ խելագարություն է, այլ՝ կես արի մեջտեղից, որով ուզեցա ասել՝ թե կեսն էլ իմն է: Նա բարկացավ և իր սոխով ինձ պատերազմ հայտնեց կամ ուզեց ասել՝ մեր մեջ դառնություն կձագի, կռիվ կլինի: Ես էլ իմ սխտորով հասկացրի նրան, որ ես փախչող չեմ, թեկուզ կռվից էլ վատթար բան պատահի: Նա կորեկով ինձ սպառնաց, որ իր զորքերն անհամար են: Ես էլ իմ հավով ցույց տվի, որ ահա՛ այսպես կջարդեմ ես քո անհամար զորքը: Դրա վրա նա տեսավ, որ էլ չի կարող մեզ վախեցնել, փախավ-գնաց...

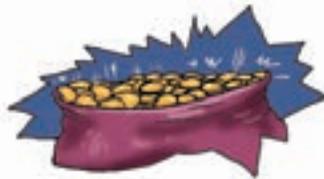
Քաղաքացիք շատ ուրախացան, որ վերջապես ազատվեցին դերվիշի տալիք երևակայական սովից ու մահից, և ամենքը միաբերան գոչեցին. «Կեցցե՛ ջուլիակը»:

Շահ-Աբասը, որ շատ արիեստասեր թագավոր էր, գովեց ջուլիակին և հետո հարցրեց.

- Ինչ արիր իմ սագերին, լավ փետրեցիր, թե՛ ոչ...

- Ո՛րջ լինի թագավորը, այո՛, լավ փետրեցի, ահա՛ նրանց փետուրները,- ասաց ջուլիակը և թագավորի առջևը դրավ մի պարկ ոսկի:

- Քե՛զ են արժանի այդ ոսկիքը,- ասաց թագավորը,- դու ավելի օգտակար գործադրություն կգտնես դրանց համար: Մի այդքան էլ իմ գանձարանից ստացիր և մի մեծ գործարան բաց արա. թող ծաղկի քո արիեստը իմ երկրիս մեջ: Այսուհետև իմ պալատի դռները միշտ բաց են քեզ համար, թող իմ հովանավորությունը լիովի տարածվի քո իմաստուն ժառանգների և քո ազգի վրա:

Մարդ ու կնիկ մի տղա ու մի աղջիկ են ունենում. տղան հասած է լինում արդեն, իսկ աղջիկը դեռ բարուրումն է լինում: Այս աղջիկը դեռ հազիվ հինգ ամսական եղած՝ սրանց տանը տարօրինակ բաներ են պատահում: Երբ ոչ ոք չի լինում տանը, բացի ծծկեր աղջկանից, գալիս տեսնում են, որ շատ ուտելու բաներ կան պակասած: Բադիով²⁷ կաթն է լինում դրած՝ տեսնում են դատարկված, մածուն է լինում՝ նույնպես, տաշտումն էլ հաց չի մնում, բղուղներումը²⁸ յուղ. այսպես և ուրիշ շատ բաներ: Կարծում են, որ գող պիտի մտած լինի տուն, բայց տղան ուրիշ բան է մտածում և ոչ ոքի բան չի ասում:

Մեկ անգամ, երբ ոչ ոք չի լինում տանը, տղան թաք է կենում մի մութ քնջում և տեսնում է, որ ինչ. ահա իր ծծկեր քույրը վեր կացավ, թողած բաժինը կուլ տվավ, ընկավ տաշտի վրա,

²⁷ բադի - պղնձե կամ արծաթե խորունկ ջրաման

²⁸ բղուղ - պանրի, թթվի, յուղի երկար կճուճ

տեսավ՝ հաց չկա, այլ միայն խմոր է հունցած, ընկավ խմորի վրա և տաշտը մաքուր սրբեց, հետո ընկավ դետուդեն, շատ հոտոտեց, տեսավ՝ էլ բան չկա, սուս ու փուս գնաց իր տեղը պառկեց, ինչպես մի անմեղ երեխա:

Մայրը դուրս էր գնացել թոնիրը վառելու. երբ եկավ, որ խմորը գնդե, տեսավ՝ խմոր չկա: Տղան դուրս եկավ մի անկյունից, մորը դուրս կանչեց և պատմեց նրան ինչ որ տեսել էր աչքովը:

Մայրը չհավատաց, թե ինչպես կարելի է, այդպես բան չի լինիլ:

Տղան ասաց.

- Ուրեմն դո՛ւք գիտեք, այդ դուք, այդ ձեր աղջիկը, ինչ կուզեք՝ արեք. ես այս տանը չեմ կարող մնալ. դա որ մի քիչ էլ մեծանա, մեզ ամենքիս էլ կուտի. դա դե է, դա վիշապ է և ոչ թե աղջիկ:

Այս ասաց տղան ու հեռացավ իրանց տանից: Քիչ որ հեռացավ իրանց տանից՝ ճանապարհին նստեց: Քաղցած էր, ուտելու հաց չուներ, մի քանի հատ չորցրած ծիրան ուներ ջերմունը, հանեց կերավ և կորիզները թաղեց այնտեղ: Այդ կորիզներից հետո երեք ծիրանի ծառեր դուրս եկան:

Բ

Տղայի անունը Թաթուխ էր: Թաթուխը գնաց ընկավ չղեչուլ, որ դուրս գա մի ուրիշ աշխարհ, բայց ո՛չ քաղաք գտավ, ո՛չ գյուղ. տեսավ՝ մի հովտի մեջ ոչխարներ են արածում, գնաց դեպի այն կողմը: Գնաց տեսավ, որ ոչխարների մոտ հովիվ չկա: Երեկոյան դեմ, երբ ոչխարի հոտը թեքվեց դեպի իր փարախը, Թաթուխն էլ նրանց հետ գնաց: Երբ որ հոտը փարախ հասավ, մեկ մարդ ու կնիկ դուրս եկան մի քարայրից, երկուսն էլ կույր, կթեցին իրանց ոչխարները շոշափելով,

իրանց ուտելու բաժինը վերցրին մի ջոկ ամանում, տարան հաց բրդեցին մեջը և սկսեցին ուտել: Թաթուխը կամաց մոտեցավ բրդած ամանին և մի կողմից էլ ինքն սկսեց ուտել: Կույրերը չիմացան, որ մի նոր հացընկեր ունին, և թեև չկշտացան այս անգամ, բայց ձայն չհանեցին: Այս բանը կրկնվեց մի քանի անգամ: Մեկ օր էլ մարդն ասաց կնկանը.

- Ա՛յ կնիկ, այս քանի օր է՝ ես քաղցած եմ մնում, կաթն ամեն օրվա չափ է լինում, բայց ես չեմ կշտանում:

Կնիկն էլ ասաց.

- Ա՛յ մարդ, ես կարծում էի, թե դու սովորականից շատ ես ուտում, էնդուր²⁹ եմ ես քաղցած մնում. ուրեմն, մենք երկուսս էլ քաղցած ենք մնում, չլինի՞ թե մի ուրիշ մարդ մասնակից է լինում մեր սեղանին:

- Շատ հավանական է, որ այդպես լինի: Ես մի ուրիշ բան էլ եմ նկատել: Մինչև հիմա ոչխարները մենք էինք տուն քշում, բայց հիմա իրանք իրանց են ներս գնում, երևի մի քշող կա նրանց: Գիտե՞ս ինչ. հաց ուտելիս, երբ որ ես կհագամ, դու իսկույն երկու ձեռքդ մեկնի՞ր, ես էլ մյուս կողմից կպարզեմ, և այսպիսով, եթե մեր կողքին մարդ լինի, կգրկենք նրան:

Երեկոյին հաց ուտելիս մարդ ու կնիկ կատարեցին իրանց պայմանը և մեր Թաթուխին իրանց ճանկը գցեցին:

- Ո՛վ ես դու- ասացին,- ինչո՞ւ ես քեզ թաքցնում մեզանից:

Թաթուխն ասաց.

- Ես մի օտարական մարդ եմ, եկել եմ ձեր օջախն եմ ընկել, դուք եղեք ինձ

²⁹ էնդուր - դրա համար, այդ պատճառով

հայր ու մայր, ես կլինիմ ձեզ որդի, հովվություն կանեմ և ձեզ կպահպանեմ:

- Շանտ լավ,- ասացին,- ուրեմն, քեզ հենց Աստված է ուղարկել մեզ համար, մենք զավակ չունինք, դ՛րս եղիր մեզ որդի:

Գ

Մյուս օրը հայրը Թաթուխին պատվեր տվավ և ասաց.

- Լսիր, որդի, երբ ոչխարը կտանես արածացնելու, ո՛չ ձախ կողմի սարը կտանես և ո՛չ աջ, այլ՝ ուղիղ մեր դեմուդեմի սարը կտանես:

- Շանտ լավ,- ասաց Թաթուխը, բայց հոր պատվերը չկատարեց: Երկրորդ օրը հոտը քշեց ձախակողմյան սարը և հանդիպեցավ այնտեղ մի դիվական հարսանիքի: Հավաքվել էին բոլոր քաջքերը և զուռնով ու դափով հարսանիք էին անում: Սրանք որ տեսան Թաթուխին՝ գնացին բռնեցին և քաշ տվին տարան իրանց խնջույքը: Ասացին.

- Տեսնո՞ւմ ես՝ հարսանիք է, մենք ամենքս զբաղված ենք, պետք է մեզ համար փայտ կոտրտես:

Թաթուխը հոժարեցավ և, կացինը ձեռքն առած, սկսեց ճեղքել մի ահագին գերան: Հենց որ գերանի ճեղքը բաց արավ մի քանի սեպով, կանչեց բոլոր քաջքերին, թե՛ եկեք, եկեք, շո՛ւտ արեք, ձեզ մի նոր օյին ցույց տամ, որ ձեր հարսանիքի խնդությունը ավելի կատարյալ լինի: Հավաքվեցան բոլոր քաջքերը, նույնիսկ՝ փեսացուն ու հարսնացուն էլ:

- Աբա՛, - ասացին, - ի՞նչ օյին պիտի ցույց տաս:

Թաթուխն ասաց.

- Ձեռքներդ դրե՛ք այս ճեղքումը, ես հետո ցույց կտամ:

Ամենքն էլ շտապելով ձեռքները դրին գերանի ճեղքումը, որ շուտով տեսնեն օյինը:

Թաթուխն իսկույն սեպերը հանեց, և բոլոր քաջքերը միաբերան սկսեցին աղիողորմ ոռնալ:

- Վայ, վայ, կոտորվեցինք, այս ինչ արավ այս մարդը. միթե այսպես օյին կլինի:

Թաթուխն ասաց.

- Այդ դեռ առաջաբանն է, օյինը հետո պետք է լինի: Ասացե՛ք, դո՛ւք եք հանել իմ հորն ու մոր աչքերը և որտե՞ղ եք պահել... Մինչև նրանց աչքերը չտաք, ձեզ փրկություն չկա:

- Այո՛, այո՛, վայ, վայ,- ասաց մեկը, որի սիրտը ամենից շատ էր կսկծում ցավից...- Ահա այնտեղ է, այնտեղ, այն թփի տակին, գնա՛ վերցրու և ազատիր մեզ:

Թաթուխը գնաց վերցրեց աչքերը և եկավ հարցրեց.

- Աչքերը գտա, բայց ինչպե՞ս պետք է սաղացնեմ:

- Աչքերը կդնես իրանց տեղը և մեր նորահարսի աղլուխովը³⁰ կշփես, իսկույն կառողջանան:

Թաթուխը գնաց վերցրեց նորահարսի աղլուխը:

- Դե, հիմա ազատի՛ր մեզ,- աղաղակեցին ամենքը:

- Կազատեի, բայց ո՞վ է երաշխավոր, որ դուք ձեր վրեժը չեք լուծիլ և մեծ պատառս ականջս չեք թողնիլ: Չէ՛, այդ հույսը մի՛ ունենաք ինձանից, ձեզ փրկություն չկա, լացե՛ք ձեր սև օրը: Դևերի հարսանիքը սուգի փոխվեցավ: Աղաչանք, պաղատանք չազդեցին նրա վրա, ու ինչ խելք կլինեք, եթե փրկեք: Կացինը ձեռն առավ մեր Թաթուխը և մեծից սկսած մինչև փոքրի գլուխները ջախջախեց և այն սարը սրբեց դարանագործ դևերից:

³⁰ աղլուխ - թաշկինակ, գլխաշոր

Երեկոյին, երբ որ տուն դարձավ, կույրերի աչքերը դրավ իրանց տեղը, շփեց քաջքուռու աղլուխովը, և նրանք իսկույն առողջացան: Փաթաթվեցին Թաթուխին և, փոխ առ փոխ համբուրելով, չգիտեին ինչպես հայտնեն իրանց շնորհակալությունը և սրտների ուրախության անչափությունը:

Այս դեպքից սիրտ առած՝ մյուս օրը Թաթուխն իր հոտը քշեց դեպի աջակողմյան սարը: Հենց որ սարի գագաթը հասավ, մի ահագին մոնչյուն լսեց, նույնը լսեցին և ոչխարները և դողդողալով սկսեցին ետ-ետ քաշվիլ: Թաթուխը չկտրեց նրանց առաջը, բայց ուզեց ինքն աչքովը տեսնիլ, թե ինչ գագան էր այդ մոնչողը:

Գնաց ձայնի ուղղությամբ, մինչև հասավ մի քարայրի, որի դռանը նստած մոնչյուն էր իրան անձանոթ մի գագան: Եթե ասեր՝ առյուծ է, առյուծ չէր, եթե ասեր՝ վագր է, վագր չէր, եթե ասեր վարազ է, վարազ չէր, բայց ինչ որ էր՝ մի սարսափելի գագան էր և իր կազմվածքովը ավելի շան նմանություն ուներ, միայն՝ շանից տասնապատիկ մեծ:

Մինչդեռ Թաթուխը, մի քարի տակ թաք կացած, գագանին էր մտիկ տալիս, գագանն արդեն վաղուց էր նկատել նրան:

- Էյ, մարդ,- կանչեց գագանը մարդկային լեզվով,- ես ծնունդի վրա եմ, կարող չեմ տեղիցս շարժվիլ, եկ ինձ ծնեցրու, մի վախենար, քեզ մի վնաս չի լինիլ:

Երբ որ գազանը մարդու լեզվով խոսեց, Թաթուխը սիրտ առավ՝ ասելով մտքումը. «Մարդու լեզվով խոսողը մարդու խղճմտանք էլ կունենա, գնամ ազատեմ»:

Թաթուխը երբ որ մոտեցավ գազանին, գազանն ասաց.

- Եթե ջուխտ ծնեմ՝ քեզ ուտելու եմ, իսկ եթե կենտ՝ կյանքդ քեզ կընծայեմ:

- Դո՛ւ գիտես,- ասաց Թաթուխը,- յա՛ բախտ, ինչ կլինի՛ կլինի:

Գազանի ցնկնած առաջին կորյունը Թաթուխը ձգեց իր հովվական պարկի մեջ, երկրորդը՝ նմանապես, երրորդից հետո տեսավ, որ էլ չկա, այն դրավ գազանի առաջին և ասաց.

- Ահա՛ այս մեկն ես ցնկնել, և կարժե՛ր միթե սրա համար այդչափ մոնչալ:

Գազանն ամաչեց իր գազանությունից.

- Գնա՛,- ասաց,- կյանքդ քեզ եմ նվիրել, և եթե քո հոտն այս կողմը բերես, կարող ես ապահով լինել իմ կողմից, քեզ մի վնաս չի լինիլ:

Ե

Թաթուխը տուն տարավ նորածին լակոտները, որոնց աչքերը դեռ խփած էին, ու նրանց կերակրեց ոչխարի կաթով: Այդ լակոտները մեծացան ու դառան իբրև ամենահավատարիմ շներ իր համար:

Թաթուխը նրանց մեկի անունը դրավ Զանգի, մյուսինը՝ Զրանգի: Երբ որ մի տեղ էր գնում, տանում էր հետը, իսկ տանը եղած ժամանակ նրանց պահում էր շղթայակապ:

Սրա վրա անցավ տասը տարի կամ մի քիչ ավելի կամ պակաս, այդ Աստված գիտե. Թաթուխն ուզեց գնալ դեպի իր ծննդարանը, որ տեսնե՛ ի՞նչ վիճակի մեջ են այժմ իր ծնողները:

Իր այս միտքը հայտնեց իր նոր հորն ու մորը, նրանք էլ կամք տվին այն հույսով, որ շուտով կվերադառնա: Թաթուխը մի աման կաթով լցրեց, դրեց թարեքին³¹ և հորն ու մորն ասաց.

- Նայեցեք այս կաթին. երբ որ տեսնեք՝ գույնը փոխել է, կարմրել է կամ սևացել, իմացեք, որ ես մի նեղության մեջ եմ, իսկույն կարձակեք իմ Ջանգին ու Ջրանգին, նրանք ինձ օգնության կհասնեն:

Թաթուխը գնաց և հասավ երեք ծիրանի ծառերին, որոնք արդեն շատ բարձրացել և ահագին կոկ ծառեր էին դառել: Իջավ այդտեղ, փոքր-ինչ հանգստացավ և հետո գնաց իր ծննդարանը: Ի՞նչ ծննդարան... էլ ո՛չ մի շունչ չկար կենդանի, ամբողջ գյուղը մնացել էր կանգուն, բայց մեջը բնակիչ չկար: Թաթուխը ձիով էր գնում, հետոն էլ մի խուրջին³² ուներ՝ ճամփի պաշարով լիքը: Ձին քշեց ուղղակի դեպի իրանց տուն և իջավ դռանը: Մտավ ներս և, ղվ հրաշք, տեսավ՝ իր քույրը նստած իրանց օջախի առջև, և ուրիշ ոչ ոք: Քույրը վեր կացավ, փաթաթվեց եղբոր շլնքին³³ ասելով.

- Դու բարձր ես եկել, հազար բարով, իմ եղբայր, իմ աչքիս լույս, ռոր էիր, ինչո՞ւ ուշացար այսքան:- Այս ասաց քույրը և շտապելով դուրս եկավ դուռը:

Տեսավ՝ ձին կապած, խուրջինը վրան: Խուրջինն ամբողջ կոկ տվավ և ներս գնաց եղբոր մոտ ու հարցրեց.

- Եղբայր ջան, քեզ մատաղ, առանց խուրջինի՞ ես եկել:

- Այո՛, - պատասխանեց Թաթուխը և իսկույն հասկացավ, որ խուրջինը կոկ է տվել:

³¹ թարեք - պատին ամրացրած հորիզոնական տախտակ, վրան զանազան իրեր դնելու համար, դարակ

³² խուրջին - ուսին կամ գրաստի վրա դնելու, բրդից գործված երկաջքանի տոպրակ

³³ շլնք - վիզ, պարանոց

Քույրը մեկ էլ դուրս եկավ և ձիու մեկ ոտ կերավ ու ներս գալով հարցրեց.

- Եղբայր ջան, քեզ մատաղ, ձիդ երեք ոտով ես բերել:

- Այո՛,- պատասխանեց Թաթուխը:

Քույրը դուրս գնաց և ձիու երկրորդ ոտն էլ կերավ ու ներս գալով հարցրեց.

- Եղբայր ջան, քույրդ քեզ մատաղ, ձիդ երկու ոտով ես բերել:

- Այո՛,- պատասխանեց եղբայրը:

Քույրն շտապով դուրս գնաց և երրորդ ոտը կերավ ու էլի ներս գալով հարցրեց.

- Եղբայր ջան, ձիդ մի ոտով ես բերել:

- Այո՛,- ասաց Թաթուխը, որի սիրտն արդեն սկսել էր դող-դողալ: «Ձին ուտելուց հետո պիտի ինձ էլ ուտի. ինչ պիտի անեմ ես, ինչպե՞ս պիտի ազատվեմ», - մտածում էր նա:

Քույրը դուրս գնաց, չորրորդ ոտն էլ կերավ, էլի ներս եկավ և հարցրեց.

- Եղբայր ջան, ոտքով ես եկել:

- Այո՛, քույրիկ ջան, ոտքով եմ եկել, ոտքով էլ պիտի գնամ, բայց չգիտեմ՝ պիտի թողնե՞ս, թե՛ ոչ:

- Վնյ, քոռանամ ես, եղբայր ջան, ինչպե՞ս կթողնեմ, ահա քանի տարի է աչքս քո ճանապարհին է, թե՛ երբ պիտի եղբայրս գա, որ սրտիս մեջ տեղ տամ նրան: Ով գիտե, քաղցած ես, սպասիր, ես գնամ քեզ համար հաց բերեմ:

Քույրը դուրս գնաց թե չէ՝ տան անկյունից մի աքաղաղ դուրս եկավ և ասաց Թաթուխին.

- Ա՛յ տղա, քույրդ գնաց ատամները սրելու, որ գա քեզ ուտի, ճար ունես՝ տես:

- Ի՛նչ ճար անեմ, չգիտեմ,- ասաց տղան:

Աքաղաղն ասաց.

- Մուշտակդ հանիր, մեջը մոխրով լցրու, հերթիցը³⁴ կախ արա, ինքդ դուրս եկ, փախիր: Նա կգա՝ կընկնի մուշտակիդ վրա, աչքերը մոխրով կլցվեն: Մինչև նա աչքերը կմաքրե, դու բավական տեղ գնացած կլինիս:

Ինչպես ասաց արքաղաղը, տղան էլ այնպես արավ ու փախավ: Աղջիկը եկավ, տեսավ՝ եղբայրը չկա, մուշտակն ընկավ աչքովը, կարծեց նա ինքն է՝ եղբայրը, գազանի պես վրա ընկավ, քրքրեց, մոխիրը թափվեց վրան և աչք ու բերան լցրեց: Տեսավ, որ խաբված է՝ սաստիկ կատաղեց, շուտով թափ տվավ մոխիրը, աչքերը սրբեց ու վազեց եղբոր ետևից:

Թաթուխը բավական հեռացել էր. ետ մտիկ տվավ, տեսավ՝ քույրն արդեն հասվեհաս է, ինքն էլ ջանք արավ, հասավ ծիրանի ծառերին և մագլցեց մեկի վրա:

Քույրը հասավ, փորձեց ինքն էլ բարձրանալ ծառը, չկարողացավ, սկսեց ատամներով կրծել ծառի բունը և այնքան կրծեց, որ բոլորովին կտրեց: Կտրած ծառն ընկավ երկրորդ ծառի վրա, տղան էլ նույն ծառի ծայրին նստեց: Աղջիկն սկսեց կրծել երկրորդ ծառը: Սա էլ կտրվեց, ընկավ երրորդ ծառի վրա: Աղջիկն սկսեց կրծել երրորդ ծառը:

Այս միջոցին Թաթուխի հայրագիրն³⁵ ու մայրագիրը³⁶ նայեցին նշան դրած կաթին, տեսան, որ կարմրել է, իսկույն արձակեցին Չանգի-Չրանգին: Մտերիմ գազաններն իսկույն գտան իրանց տիրոջ հետքը, տեսան, թե որ կողմն է գնացել և ինչ ճամփով, հսկայական ուստյուններ անելով մի ակնթարթում հասան իրանց տիրոջը: Վերջին ծառն արդեն ընկնելու վրա էր, երբ որ նրանք հասան: Թաթուխը նրանց տեսավ թե չէ՝

³⁴ հերթ - երդիկ

³⁵ հայրագիր - որդեգրի հայրացուն

³⁶ մայրագիր - որդեգրի մայրացուն

կանչեց վերևից.

- Չանգի-Չրանգի, հենց հնույ տվեք, հենց կնույ տվեք, որ մի պուտ արյուն կաթի:

Նրանք էլ այնպես հախտեցին³⁷ աղջկանը և այնպես կույ տվին, որ միայն մի պուտ արյուն կաթեց մի տերևի վրա:

Տղան իջավ ծառիցը, Չանգի-Չրանգին փաթաթվեցին նրա ոտներին և կաղկանձելով հայտնեցին իրանց ուրախությունը տիրոջ ազատության համար: Թաթուխն էլ նրանց գլխները շփեց և հայտնեց իր շնորհակալությունը: Հետո արյունոտ տերևը վերցրեց, ծալեց, դրավ ծոցումը և ընկավ ճամփա: Շատ գնացին թե քիչ՝ սրանք հանդիպեցին մի քարվանի: Քարվանի տերը որ տեսավ Թաթուխի շները՝ շատ հավանեց և ասաց մտքումը. «Եթե այս առյուծանման շներն իմս լինին, էլ հարամուց երկյուղ չեմ ունենա, հարյուր հարամի (քարվան կտրող ավազակ) էլ որ լինին, սրանք երկուսով ամենի պատասխանն էլ կտան»:

³⁷ հախտել - խժռել, լափել

Հետո, դառնալով Թաթուխին, ասաց.

- Այ տղա, եկ այդ շները տուր ինձ. քանի ջորի որ ուզես՝ իմ քարվանհից վերցրո՛ւ իրանց բեռներով:

- Բոլոր քարվանդ էլ որ տաս, էլի չեմ տա,- ասաց Թաթուխը:

- Ուրեմն դու քո երկու շանով ավելի՞ հարուստ ես, քան թե ես իմ ահագին քարվանով:

- Կարծեմ որ այդպես է,- պատասխանեց Թաթուխը:- Քո ահագին քարվանը քո կյանքը չի փրկիլ, դեռ կարող է քո մահվանդ էլ պատճառ լինել, որովհետև եթե հարամիքը գան՝ առաջ քեզ կսպանեն, հետո ապրանքդ կտանեն, իսկ իմ կյանքս ապահով է, քանի որ սրանք կան: Ուզենամ՝ այս րոպեիս քո բոլոր քարվանդ ձեռիցդ կխլեմ սրանց օգնությամբ, բայց ես հարամի չեմ, որ այդպես անեմ:

Այսպես խոսելով բավական տեղ գնացին, հետո քարվանի տերն ասաց.

- Որովհետև շներդ ինձ չես տալիս ոչ մի գնով, եկ ես քեզ մեկ հեշտ բան կասեմ, եթե իմանաս՝ իմ քարվանը քեզ, իսկ եթե ոչ՝ քո շներն ինձ:

Թաթուխն ասաց.

- Համաձայն եմ. ասա՛, տեսնեմ՝ ինչ պիտի ասես:

- Ահա՛, տես իմ այս ձեռիս գավազանը. եթե իմանաս, թե սա ինչի՞ է, իմ քարվանը քեզ, իսկ եթե չիմանաս՝ քո շներն ինձ:

- Շատ բարի,- ասաց Թաթուխը և սկսեց իր գիտեցած բոլոր ծառերի անունը տալ՝ ասելով՝ հոնի է, զկռի է, սզնի է, բոխի է, աճարքի է, լորի է, թխկի է, տկողնի է, կաղնի է... և այսպես շատ ծառերի անուն տվավ, մինչև որ բոլոր գիտցածը հատավ, բայց ոչ մեկն էլ այն չէր:

- Ուրեմն, շներն իմն են,- ասաց քարվանի տերը,- կապիր դրանց և տուր ինձ:

- Սպասիր, դեռ էլի մտածեմ,- ասաց Թաթուխը.- մի ծառի անուն գիտեմ, ահա լեզվիս ծայրին է, բայց ուղիղ միտս չի գալիս, որ ասեմ. ես հաստատ գիտեմ, որ այն պիտի լինի:

Այս միջոցին ծոցումը մի բան սկսեց ճրրալ ու վերջը որոշ ձայնով ասաց. - Ճրրր...

ճրրր ճապկի³⁸, ճրր ճապկի, ճապկի:-

Այս ասողը ծոցումը դրած արյունի կաթիլն էր:

³⁸ ճապկի - հոնազգիների ընտանիքին պատկանող ծառ

- Գտն, գտն,- բացականչեց Թաթուխը և, գավազանից բռնելով, ասաց,- ճապկի է:

- Գտնիր,- ասաց քարվանի տերը,- քեզ արժանի է իմ քարվանը:

- Բոլոր քարվանդ ինձ հարկավոր չէ,- ասաց Թաթուխը,- ես մի հովիվ մարդ եմ, վաճառական չեմ. մի բեռը շորեղեն տուր, տանեմ ինձ համար աղջիկ ուզեմ, պսակվեմ, այդ էլ բավական է ինձ:

Քարվանի տերն ընտրեց ընտիր ճոթեղեն³⁹ և, ինչ զարդ ու զարդարանք որ պետք էր հարսի ու փեսայի համար, բարձեց մի ջորու վրա և տվավ Թաթուխին:

Մի քիչ որ հեռացավ Թաթուխը՝ տեսավ, որ ծոցումը մի բան է պրպտում: Ձեռքը ներս տարավ, որ տեսնի՝ ինչ է, և դուրս քաշեց մի ահագին օձ: Արյունի կաթիլը դառել էր օձ և գլուխն արդեն հանել էր ու մեկնել դեպի Թաթուխի բուկը: Թաթուխը դեն շարտեց այդ օձը, որ ամեն մի վայրկյանում հաստանում և երկարում էր, որ վիշապ դառնա, և ասաց իր շներին.

- Չանգի-Չրանգի, հենց հույ տվեք, հենց կուլ տվեք, որ մի պուտ արյուն չկաթի:

Շներն այսպես էլ արին և վիշապ աղջկա հետքը կտրեցին:

Թաթուխը հասավ տուն՝ ամեն բարիք բարձաճ ջորուն: Իր համար աղջիկ ուզեց, պսակվեց:

Նրանք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ հասնեք ձեր մուրազին:

³⁹ ճոթեղեն - կտորեղեն

Մի թագավոր է էլել: Այս թագավորը մի որդի է ունեցել մինուճար: Տղան որ հասել է, հայրն ասել է.
- Որդի՛, ժամանակ է քեզ ամուսնանալու. հում ես աչքադրել, ասա՛, գնանք նրան ուզենք, կամ թե չէ մեզ կամք տուր, մենք ինքներս կընտրենք քեզ հարմար մի աղջիկ:

Որդին ասաց.

- Հայր, ես միտք չունիմ աղջիկ ուզելու, իսկ եթե ուզելու լինիմ՝ պետք է այնպեսն ուզեմ, որ հոր ու մոր ծնունդ չլինի:

Ջարմանում է հայրը և ասում է.

- Այդպես բան անկարելի է:

Որդին ասում է.

- Անկարելի բան չկա, հայր. Աստուծու ձեռին ամեն ինչ հեշտ է, նա կարող է քարերից էլ մարդիկ շինել:

Քանի անգամ որ հայրն առաջարկում է որդուն ամուսնանալ, որդին միշտ այս է ասում, թե՛ հոր ու մոր ծնունդ ուզելու չէ:

Շատ որ ասում է որդին և ասում է հավատալով և ոչ թե

գիտությամբ՝ բանը դժվարացնելու համար, թագավորն էլ է հավատում, որ կարելի բան է այդ, սկսում է փնտրել որդու ուզածի նման մի աղջիկ: Շատ է հարց ու փորձ անում, շատերն ասում են, որ լսել են, թե եղած է այդպես բան, բայց իրանց աչքովը տեսած չեն և չգիտեն, թե որտեղ կարող են մարդիկ ծառի պես բսնել և չունենալ ո՛չ հայր և ո՛չ մայր:

Թագավորն իր որդու սիրույն համար ընկավ աշխարհքեաշխարհք և չղեչոյ, շատ տեղ ման եկավ, շատ տեղ հարց ու փորձ արավ, ոչինչ չգտավ: Վերադարձին մի անտառի մեջ պատահեց նրան մի ծերունի. նրան էլ հայտնեց թագավորը, թե ինչի է ման գալիս: Ծերունին ասաց.

- Դրա համար հարկավոր չէ հեռու երթալ. քո քաղաքի մոտ մի մեծ գետ կա, նրա ափին մի եղեգնուտ կա, ուր մարդի ոտք ընկած չէ դեռևս, որովհետև այն տեղը սուրբ և անմատչելի է համարվում, իսկ շատերն էլ կարծում են, որ այնտեղ ան-

երևույթ ոգիք կան: Կերթաս այնտեղ, կընտրես եղեգներից ամենից գեղեցիկը, կկտրես չբանեցրած դանակով, կձգես ջուրը, և նա իսկույն կդառնա աղջիկ՝ քո որդու հավանած:

Թագավորն ինչպես որ լսեց, այնպես էլ արավ: Եղեգը աղջիկ դառավ և մնաց ջրի մեջ ընկղմված, դուրս գալ ամաչեց, որովհետև մերկ էր: Թագավորն ասաց.

- Սպասիր այստեղ, ես քեզ համար հագուստ և աղախիններ կուղարկեմ, դու իմ հարսնացուն ես. քեզ պիտի ուզեմ իմ որդու համար:- Այդ ասաց թագավորը և նրա անունն էլ դրավ Եղեգնուհի, որ կնշանակե եղեգն աղջիկ:

Բ

Գետի մոտերքում բնակվում էին թափառական սևադեմ բոշաներ: Թագավորը որ հեռացավ՝ մի բոշա աղջիկ գնաց նույն տեղը, ուր որ թագավորն էր, և տեսավ այնտեղ մի հրաշալի գեղեցկության աղջիկ: Հարցրեց նրա ով լինելը, աղջիկն էլ ասաց, որ թագավորի հարսնացուն է, հիմա պիտի գան տանեն իրան:

Բոշան տեսավ, որ Եղեգնուհին շատ միամիտ է, ուզեց ինքը բռնել նրա տեղը:

- Դ՛հուր եկ,- ասաց,- ջրիցը, ինձնից մի՛ քաշվիր:

Աղջիկը դուրս եկավ ափը թե չէ՝ բոշան նրան խեղդեց ու գցեց գետը, իսկ ինքը մերկացավ և ընկղմվեց ջրի մեջ, որ կարծեն, թե նա՛ է Եղեգնուհին:

Թագավորի նաժիշտները եկան փառավոր հագուստով և տեսան՝ ինչ... մի սև, այլանդակ բոշա աղջիկ:

- Դ՛հու ես,- ասացին,- Եղեգնուհին:

- Այո՛,- պատասխանեց աղջիկը:

- Հապա ինչո՞ւ ես սև ու տգեղ, նա շատ չքնաղ և աննման

պետք է լինի:

- Գիտե՞ք,- ասաց բոշան,- դուք շատ ուշացաք, արևն այրեց ինձ և փոխեց կերպարանքս: Բայց այս վնաս չունի. եթե ինձ պահեն շուշաբանդ պալատում, մի քանի օրից կրկին կստանամ իմ առաջվան գեղեցկությունը:

Հավատացին նաժիշտները, թագուհու հագուստ հագրին և տարան ապարանք: Թագավորը որ տեսավ՝ մնաց զարմացած:

- Սա իմ տեսած աղջիկը չէ,- ասաց:

Թագավորի որդին էլ որ տեսավ՝ ետ քաշվեց զզվանքով:

- Սա չէ,- ասաց,- իմ ուզածը: Նա սպիտակ պետք է լինի, ինչպես հրեշտակ, իսկ սա սև է, ինչպես սատանա:

Խոսեցրին աղջկանը. նա միևնույնն ասաց, ինչ որ նաժիշտներին:

- Լավ,- ասացին և տարան դրին մի շուշաբանդ սենյակում, որ այնտեղ գեղեցկանա, և սկսեցին մեծ պատվով պահել: Միայն տղան մոտ չէր գնում. նա զգում էր, որ այս բանի մեջ չարի մատը կա խառնված, որ այստեղ մի խարդախություն կա, բայց ինչպե՞ս իմանա եղելության որպիսությունը:

Գ

Շատ տխուր է թագավորի որդին: Օրեր են անցնում, բայց նորահարսի գեղեցկանալու մասին լուր չկա. ինչքան լավ են պահում, այնքան ավելի է պլպլում նա, ինչպես սև սաթ, և գիրանում ու հաստանում է խոզի պես:

Թագավորի որդին իր մտատանջությունն ու սրտնեղությունը փարատելու համար գնաց դեպի գետի ափն զբոսնելու: Այնտեղ նա ձկնորսներ տեսավ, որոնք ուռկանով ձուկն էին որսում: Կանչեց նրանց իր մոտ և ասաց.

- Ուռկանների ձգեցե՞ք ահա այսինչ տեղը, ուզում եմ բախտս

փորձել, ինչ որ դուրս գա՝ իմս է: Ուռկանը ձգեցին, և դուրս եկավ մի հրաշալի ձուկն՝ ինքն արծաթի, իսկ թևերը ոսկի: Չարմացան որսորդները, այդպիսի ձուկն նրանք ո՛չ լսած և ո՛չ տեսած էին:

- Քե՛զ է միայն արժանի այս ձուկը,- ասացին նրանք թագավորի որդուն,- եթե առանց քեզ էլ բռնած լինեինք, պիտի բերեինք քեզ ընծա:

- Շնորհակալ եմ,- ասաց թագավորի որդին և նրանց լավ վարձատրեց: Ձուկը տարավ և ձգեց իր ծաղկանոցի ավազանը և այնուիետև էլ նրա մոտից չէր հեռանում, նրան նայելուց չէր կշտանում, նրա մոտ էր ուտում, խմում և ննջում:

Բոշա աղջիկն իմացավ, որ մի հրաշալի ձուկ է բռնել թագավորի որդին, և իսկույն հասկացավ, որ նա ի՛նքն է՝ Եղեգնուհին, որ սպանվելուց հետո ձկան կերպարանք է ստացել. էլ քունը չտարավ: Եվ մեկ օր ասաց նաժիշտներին.

- Ինչպե՛ս կարող եմ գեղեցկանալ, քանի որ թագավորի որդին խորշում է ինձանից և իր սերը մի ձկան է տվել: Եթե այդ գեղեցիկ ձուկը մորթեն և ուտեցնեն ինձ՝ իմ գեղեցկությունը կրկին վրաս կգա:

Այս բանը շատ որ ասաց և հավատացրեց ամենքին՝ ճարահատյալ ձուկը մորթեցին և ուտեցրին բոշային, բայց նա էլի մնաց բոշա ու բոշա:

Դ

Ձուկը որ կերավ աղջիկը՝ փշերը տվավ նաժիշտներին և հրամայեց, որ ուտեն: Նաժիշտները, գեղեցկանալու հույսով, կերան ձկան փշերը, բայց մեկ փուշ ազատվեց նրանց բերանից և, աղբի հետ պարտեզ ընկնելով, մի ծառ դառավ, մի զարմանալի և հրաշալի ծառ, մշտադալար և մշտաբեր:

Նրա ծաղիկների հոտից մարդ չէր կշտանում, իսկ պտուղն էր փունջ մարգարիտ: Թագավորի որդին հիմա էլ այդ ծառի վրա սիրահարվեց, նրա հովանու տակ հաստատեց իր բնակությունը և գիշեր-ցերեկ այնտեղից չէր հեռանում:

Բոշան գլխի ընկավ, որ այդ ծառը ձկան մնացորդից է առաջ եկել, շատ տխրեց և ամենայն հնարք գործ դնելով՝ խաբեց թագավորին, թե մինչև ծառը չկտրե, որդին իրան չի սիրիլ, և քանի որ նա իրան չի սիրիլ, ինքը միշտ տգեղ կմնա:

Հավատաց թագավորը և կտրել տվավ ծառը: Բոշան այրեց ծառի բոլոր մասերը և ինքն իր մեջ հանգստացավ:

Բայց ծառը կտրելիս մի կոկ տաշեղ թռավ և մի խեղճ պառավի տան հերթովն⁴⁰ ընկավ ներս: Այս բանը չնկատեց բոշան, չնայած որ ամեն զգուշություն գործ էր դրել, որ մի շուղ անգամ չազատվի ձեռքիցը:

Պառավը երբ տեսավ տաշեղը, շատ հավանեց. այս ինչ լավ խուփ է, ասաց, և վեր առավ, նրանով ծածկեց մի բղուղի⁴¹ բերան:

Պառավը շատ աղքատ էր և իր ձեռքի աշխատանքովն էր ապրում: Առավոտը կանուխ դուրս էր գալիս տանից, գնում էր սրա-նրա մոտ ջահրա⁴² մանում, գործ անում, երեկոյին գալիս էր տուն: Այսպես մյուս առավոտը հենց որ գնաց իր բանին, բղուղի խուփը տեղիցը թռավ և դառավ մի սիրուն աղջիկ, այսինքն՝ էլի դառավ առաջվան Եղեգնուհին, միայն թե՛ այս անգամ պարզ և սիրուն հագուստով զարդարված:

Եղեգնուհին վեր առավ ավելը, տունը-տեղը մաքուր սրբեց, կրակ արավ, կերակուր եփեց և իրիկնադեմին, պառավի գալու ժամանակը, թաք կացավ մի անկյունում: Պառավը ներս մտավ

⁴⁰ հերթ - երդիկ

⁴¹ բղուղ - պանրի, թթվի, յուղի երկար կճուճ

⁴² ջահրա - ճախարակ

և, տեսնելով ամեն ինչ սարքած, կարգած, տունն ավլած, կերակուրը եփած՝ մնաց զարմացած:

- Ո՞վ պիտի լինի արած այս բանը,- ասաց,- դուռը կողպած էր, ոչ ոք չէր կարող ներս գալ. կարելի է՝ հերթովը լինի մտած: Բայց ով որ է՝ ինձ լավություն է արել, վատություն չի արել, երանի միշտ այսպես անե:

Եղեգնուհին լսեց պառավի խոսքերը, տեսավ, որ գոհ է, սկսեց հազալ և կամաց-կամաց դուրս եկավ մութ անկյունից: Պառավը որ տեսավ Եղեգնուհուն՝ մնաց հիացած: Աղջիկը փաթաթվեց պառավին, համբուրեց նրա կուրծքից և ասաց.

- Դու ինձ մայր, ես քեզ աղջիկ...

- Շատ ուրախ կլինիմ,- ասաց պառավը,- բայց դու այնքան գեղեցիկ ես, որ կարծես հողեղեն չլինիս, երեսիցդ լույս է թափվում. քանի որ դու կլինիս, էլ մեր տանը հարկավոր չի լինիլ ո՛չ ճրագ և ո՛չ կրակ:

Այս ասաց պառավը և սկսեց համբուրել աղջկանը, ինչպես մի սրբուհու, և հարցրեց, թե ո՞վ է նա:

- Իմ ով լինելը մի՛ հարցնիր. ժամանակ կգա՝ կիմանաս, իսկ մինչև այն ժամանակը ոչ ոքի մի էլ ասիլ, որ ինձ նման մի աղջիկ ունիս. իմ երեսը ոչով չպիտի տեսնի, բացի քեզանից: Դու կշարունակես քո պարապմունքը, ես տանը կմնամ, ինձ համար կար ու գործ կբերես, ես կանեմ:

Ե

Եղեգնուհու հրաշալի կար ու գործի համբավը հասավ մինչև թագավորի ապարանքը: Թագավորի որդին կանչեց պառավին և զանազան կար ու գործի պատվերներ տվավ նրան: Պառավը շուտով հասցրեց այդ ամենը, տղան նայեց, մնաց զարմացած, կարծես ձեռք ու ասեղ չէր դիպած:

- Ա՛յ պառավ,- ասաց թագավորի որդին,- ո՛վ է կարել այս, պետք է ինձ ուղիղն ասես:

Պառավը չկարողացավ թաքցնել և ասաց, թե՛ այսպես ու այսպես մի աղջիկ ունիմ, նա՛ է անում այս ամենը: Թագավորի որդին ասաց.

- Ես պիտի տեսնեմ նրան:

Պառավն ասաց.

- Շատ լավ, բայց թույլ տուր՝ առաջ իրանից հրաման առնեմ, թող իր կամքովը լինի:

Տղան ասաց.

- Շատ լավ, բայց չուշացնես:

Պառավն ասաց աղջկանը, որ թագավորի որդին ուզում է նրա տեսությունը: Աղջիկն ասաց.

- Շատ լավ. կասես իրան, որ մենակ չգա, այլ թող հետը բերե իր հորն ու մորը և իր նորահարսին: Դու ճաշի հրավիրիր նրանց, մի՛ վախենար. ես ամեն պատրաստություն կտեսնեմ, նրանց քաղցած չենք թողնիլ:

Պառավը հայտնեց թագավորի որդուն, և նա էլ, ինչպես ասել էր աղջիկը, վեր առավ հորն ու մորը և հարսնացվին ու գնաց պառավին հյուր:

Եղեգնուհին դռան մոտ դիմավորեց նրանց և թագավորավայել ձևերով ու պատվով ներս հրավիրեց հյուրերին: Ամենքը մնացին հիացած: Ի՛նչ գեղեցկություն, ի՛նչ շարժմունք, ի՛նչ խոսք ու զրույց: Եղեգնուհու հասակը իսկ և իսկ եղեգնի նման ճկուն ու ճոճուն, երբ խոսում էր՝ կարծես բերանից մարգարիտ էր թափվում, երբ ժպտում էր՝ երեսին վարդ- մանիշակ էր փռվում: Թագավորն իսկույն ճանաչեց, որ իր տեսած աղջիկը սա՛ էր, բայց ծայն չհանեց. թագավորի որդին էլ թեպետ չէր տեսել, բայց սրտով իմացավ, որ սա՛ պիտի լինի իր հարսնացուն. իսկ

բոշա աղջիկը ամենից շուտ ճանաչեց և ավելի ևս սև-սևացավ: Տուն մտան թե չէ՝ սկսեց սրտնեղիլ.

- Ա՛խ, այս ո՛ր բերիք ինձ,- ասաց,- մի՞թե մեզ կվայելե այսպիսի մի խրճիթ մտնել ու այս սատանայի երեսը տեսնել:

Բայց նրա խոսքերին ոչ ոք ուշադրություն չդարձրեց, ամենքի ուշք ու միտքը գրավել էր Եղեգնուհին: Պառավի ուրախությանն էլ չափ չկար՝ տեսնելով իր աղջկա արած ազդեցությունը. տեսնելով, որ թագավորն ու թագուհին պատրաստ են իրանք ծառայելու նրան, բոլորովին ջահելացել էր և թև էր առել, թռչում, մերթ թագավորի ականջին էր քչփչում մի բան, մերթ՝ թագուհու: Պառավն այն էր ասում, որ իր աղջիկը հողեղեն չէ, այլ՝ երկնքից իջած մի չնաշխարհիկ էակ է, որ նրա ձեռքին ամեն ինչ հնարավոր է, և այլ այսպիսի գովություն ու փառաբանություն: Վերջը թագավորն ասաց.

- Սիրուն աղջիկ, մենք քեզ հետ խոսելուց չենք կշտանալ, քեզ հետ ապրողի համար տարին մի ժամվան պես կանցնի, լավ կլինի, ուրեմն, որ շուտ ասես մեզ, թե՛ ո՞վ ես, ի՞նչ տեղից ես ընկել այստեղ, ովքե՛ր են քո հայրն ու մայրը և որտե՞ղ են կենում:

Աղջիկն ասաց.

- Ողջ լինի թագավորը, ես իմ մասին ոչինչ չեմ կարող ասել, բայց եթե թույլ կտաք ձեր աղախնին, և ձանձրություն չի լինիլ ձեր մեծությանը՝ ես մի համառոտ հեքիաթ կասեմ:

- Շատ ուրախ կլինինք,- ասաց թագավորը,- ինչ որ ասես, մենք ուրախությամբ կլսենք:

Եղեգնուհին մեջտեղ բերավ մի վազան⁴³ չոր ճյուղ և տնկեց սուփրի մեջտեղը, մի մորթած ու մաքրած հում կաքավ էլ շամփուրը քաշած՝ բերավ, դրավ սուփրի վրա և ասաց.

⁴³ վազան ճյուղ - խաղողի վազի ճյուղ

- Այն, ինչ որ ես ասելու եմ, եթե ստույգ լինի, թող այս կաքավը անկրակ խորովվի, և այս վազան չոր ճյուղը դալարի:
Ամենքն էլ աչք ու ականջ դառան, որ տեսնեն՝ աղջիկն ինչ պիտի պատմե: Աղջիկն սկսեց.

«Մի թագավոր մի որդի ուներ մինուճար: Երբ որ որդին հասավ, և թագավորն ուզեց նրան ամուսնացնել՝ նա ասաց.

- Հայր, ես կամուսնանամ, բայց իմ ամուսինս պետք է հոր ու մոր ծնունդ չլինի»:

Այս ասաց աղջիկը և, դառնալով կաքավին, հարցրեց.

- Այդպես չէ՞, կաքավ:

Կաքավը պատասխանեց.

- Այդպէս, տիրուհի:

Հետո աղջիկը դարձավ վազանը և ասաց.

- Վաճն, ուրախացիր, խաղող վեր կալ:

Վազը դալարեց և սկսեց ծաղկել: Կաքավն էլ սկսեց թշթշալ ու խորովվել, ինչպես կրակի վրա: Աղջիկը շարունակեց.

«Ճար չկար, թագավորը շատ ման եկավ, որ իր որդու ուզած մի աղջիկ գտնէ, վերջը մի ծերունու խորհրդով նա մի եղեգն կտրեց, ձգեց գետը. եղեգն իսկույն աղջիկ դառավ և ընկղմվեց գետի մեջ»:

- Այդպես չէ՞, կաքավ:

- Այդպէս, տիրուհի:

- Վաճն, ուրախացիր, խաղող վեր կալ:

Կաքավն սկսեց խորովվել, իսկ վազը խաղող վեր կալավ: Բոշա աղջիկը գլխի ընկավ, որ հիմա իր չարագործությունը պիտի պատմէ, սկսեց սրտնեղիլ, տրտնջալ, թե՛ շոգ է, չի կարող նստել, տուն է ուզում գնալ:

- Շատ ես շտապում,- ասաց թագավորը,- հիմա կտանենք քեզ ուր որ հարկավոր է:

Աղջիկը շարունակեց.

«Աղջիկը մերկ էր, չէր կարող ջրիցը դուրս գալ: Թագավորն ասաց.

- Այստեղ սպասիր, ես քեզ համար հագուստ կուղարկեմ, կհագնես ու կգաս:

Թագավորը գնաց թե չէ, որտեղից որ էր՝ մի աղջիկ դուրս եկավ, դեմքն այլանդակ ու սև, արամբ էր արդյոք, թե՛ խափշիկ⁴⁴,

⁴⁴ խափշիկ - 1. հաբեշ, եթովպացի, 2. նեգր, սևամորթ

բոշմ էր, թե՛ ղարաչի⁴⁵, խաբեց աղջկանը, դուրս քաշեց ջրիցը, խեղդեց, գցեց ջուրը և ինքն ընկղմվեց նրա տեղը: Եկան նաժիշտները և նրան տարան թագավորին հարսնացու»:

- Այդպես չէ, կաքավ:

- Այդպէս, տիրուհի:

- Վնձն, ուրախացիր, խաղող վեր կալ:

Բոշա աղջիկը տեղից վեր կացավ, էլ չկարաց դիմանալ:

- Դա սատանա է,- ասաց,- և ինչ որ ասում է՝ բոլորն էլ սուտ է. դա ուզում է հիմա իմ տեղը բռնել և հնարում է այդ բանը, դա կախարդ է:

- Լնձվ,- ասաց թագավորը,- դու կարող ես գնալ տուն: Նաժիշտներ, սրան տարեք տուն և լավ պահպանեցեք մինչև մեր գալը:

Եղեգնուհին պատմեց բոլորը, մինչև կաքավը խորովվեց, ու խաղողն էլ հասավ: Խորովածը կերան և վրան էլ՝ խաղողը: Եղեգնուհուն տարան պալատը, յոթն օր, յոթը գիշեր հարսանիք արին, իսկ բոշային կապեցին մի ձիու պոչից և, քարեքար տալով, սատկեցրին: Չարն այնտեղ, բարին այստեղ:

⁴⁵ ղարաչի - գնչու, նակ՝ լաչառ

Ա

Եղել է, չի եղել՝ մի թագավոր: Մեկ օր այս թագավորի որսորդներից մեկը գալիս է նրա մոտ և ասում.

- Թագավորն ապրած կենա, ես էսօր մի զարմանալի բան տեսա մեր որսորդության անտառում: Մի էգ ասլան տեսա և նրա հետ մի մանուկ՝ յոթը կամ ութ տարեկանի չափ: Մանուկն ու ասլանը խաղում էին իրար հետ՝ ինչպես մայր ու որդի: Մեկ ուզեցի նետ ձգել, ասլանին սպանել, բայց մեկ էլ՝ վախեցի, ասացի՝ վայ թե մանուկին դիպչի, կամ ասլանը վիրավորվի ու հարձակվի վրաս. սրա համար սուսուփուս ետ փախա:

Այս որ լսեց թագավորը շատ զարմացավ և հրամայեց, որ մի քանի հազար մարդով գնան շրջապատեն անտառը, ասլանին սպանեն կամ փախցնեն, իսկ երեխային ողջ-ողջ բռնեն, բերեն:

Թագավորի հրամանը կատարվեց: Երեխային բռնեցին և բերին: Մի կայտառ և սիրուն տղա էր. աչքերը խոշոր, ճակատը լայն, գանգուր մազերը՝ առյուծի ճանկերով սանրված ու փոված ուսերի վրա, մեջքը բարակ, կուրծքն ու թիկունքը՝ լայն:

Տասը հոգով հագիվ էին կարողացել բռնել և կապոտել, բայց շատերին ճանկոտել էր սուր-սուր եղունգներով: Խեղճը մերկ էր և համր, խոսել չգիտեր, այլ՝ մռնչում էր առյուծի պես. չգիտեր, որ ինքը մարդ է և ո՛չ առյուծ:

Տեսան, որ արձակ պահելու հնար չկա, նրան կապեցին երկաթ շղթայով և սկսեցին քիչ-քիչ ձեռնաստվոր անել և ընտելացնել: Նրան անվանում էին Ասլան-Բալա, այսինքն՝ առյուծի ձագ, բայց թագավորի որդին՝ Վուրգը, որ շատ սիրեց նրան հենց առաջին օրից, նրա անունը դրավ Արսեն: Վուրգն էր պահում Արսենին, նրան հաց ու ջուր տալիս և ամեն տեսակ

համադրամ կերակուրներ, որ նա ուտում էր յոթը մարդու չափ: Վուրգը հայելու մեջ Արսենին ցույց տվավ նրա պատկերը, որ նա տեսնե, թե ինքը մարդ է և ո՛չ առյուծ: Եվ, ճշմարիտ որ նա առյուծի ծնունդ չէր, այլ՝ մարդու: Ձագը կորցրած մի առյուծ պատահամամբ գտնում է մորը կորցրած մի ծծկեր երեխայի և տանում է ծիծ տալիս, պահում:

Արսենը մի քանի օրվա մեջ շատ մեղմացավ և այնքան սիրեց Վուրգին, որ բոլորովին անձնատուր եղավ նրան: Վուրգն էլ արձակեց նրան կապանքներից, լողացրեց, գլուխը սանրեց, երկար ու սուր-սուր եղունգները կտրատեց, իր հագուստի նման հագուստ հագցրեց և սովորեցրեց նրան խոսել, երգել, խաղալ և բոլոր այն բաները, ինչ որ ինքը գիտեր: Երեք ամիս չանցած՝ Արսենի վրա ոչ մի վայրենության նշան չմնաց, այլ երևաց, որ նա շատ շնորհալի է և իմաստուն: Նրա լսողությունը, տեսողությունը, հոտառությունը տասնապատիկ, քսանապատիկ ավելի էին զարգացած, քան թե սովորական մանուկներիինը: Նրա լեզուն այնքան ճարտար չէր, ինչքան սիրտը, որ լուռ ու մունջ հայտնում էր նրան, թե ի՛նչն է լավ, և ի՛նչը՝ վատ, ի՛նչն է չար, և ի՛նչն է բարի: Սրտի իմացությունը, այն, որ ասում են. «Սիրտս ասում է, սիրտս չի տալիս, սիրտս իմացավ, սիրտս քաշեց»,- ահա այս սրտի իմացությունը, որ ուսումնական մարդիկն անվանում են բնազդ (բնազդումն-բնազդեցություն), Արսենի մեջ չափից դուրս զարգացած էր, և նա շատ բան իմանում էր առանց նրա փորձն առնելու:

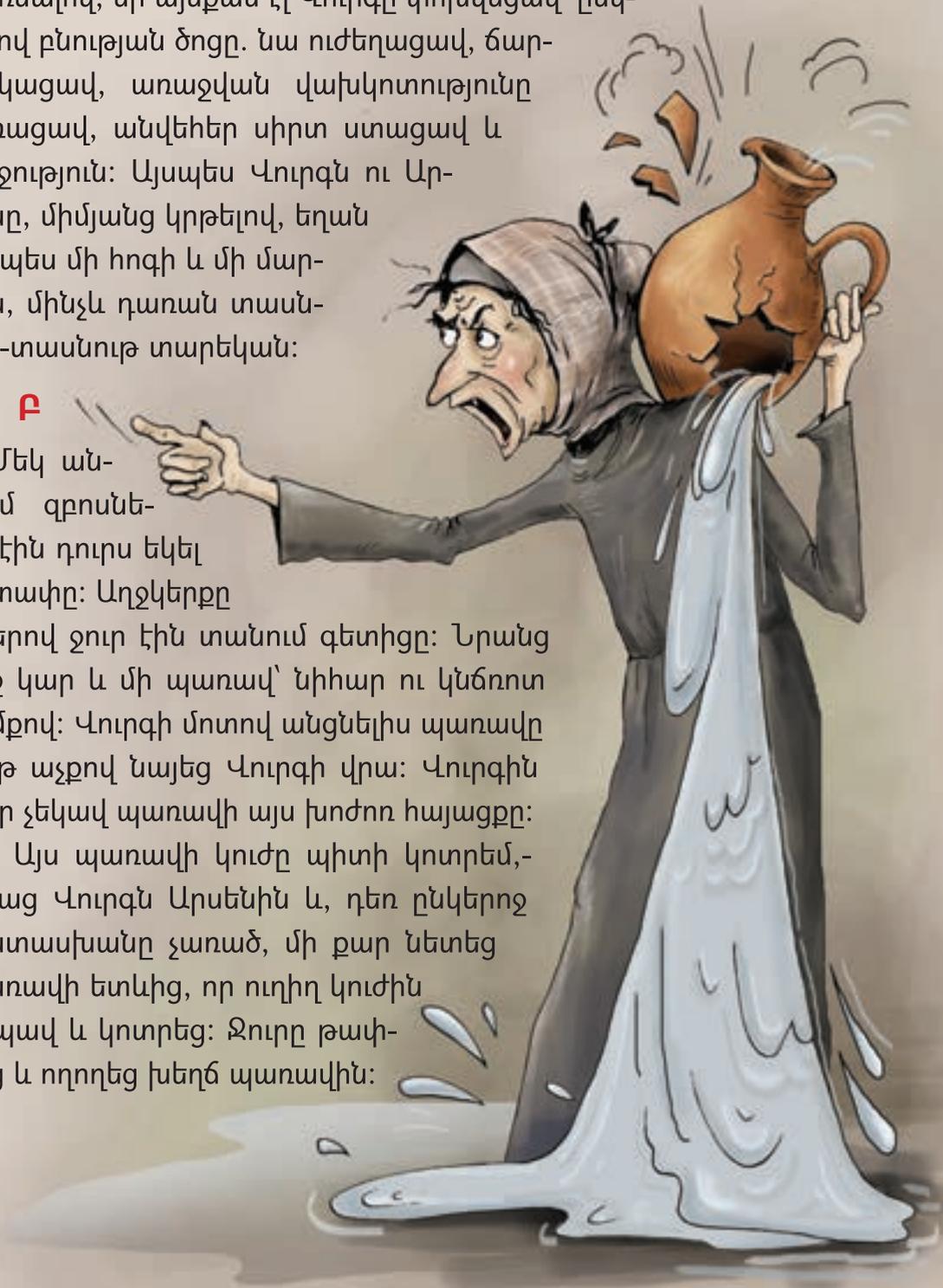
Ինչքան որ Վուրգը Արսենին կրթեց, բան սովորեցրեց, մի այնքան էլ ինքը նրանից սովորեց: Վուրգը կրթեց Արսենի լեզուն, միտքը, Արսենն էլ կրթեց Վուրգի մարմինն ու սիրտը: Արսենը սիրում էր խաղալ, վազել, սիրում էր սար, ձոր, անտառ. տունը նրա համար մի տեսակ բանտ էր թվում, նա իր հետ

քաշում տանում էր և՛ Վուրգին, և՛ զանազան մարզություններով կազդուրում էր նրա քնքուշ կազմվածքը: Այսպիսով՝ ինչքան որ Արսենը փոխվեցավ՝ վայրենությունից քաղաքավարի մարդ դառնալով, մի այնքան էլ Վուրգը փոխվեցավ՝ ընկնելով բնության ծոցը. նա ուժեղացավ, ճարպիկացավ, առաջվան վախկոտությունը մոռացավ, անվեհեր սիրտ ստացավ և քաջություն: Այսպես Վուրգն ու Արսենը, միմյանց կրթելով, եղան ինչպես մի հոգի և մի մարմին, մինչև դառան տասնյոթ-տասնութ տարեկան:

Բ

Մեկ անգամ զբոսնելու էին դուրս եկել գետափը: Աղջկերբը կժերով ջուր էին տանում գետիցը: Նրանց մեջ կար և մի պառավ՝ նիհար ու կնճռոտ դեմքով: Վուրգի մոտով անցնելիս պառավը խեթ աչքով նայեց Վուրգի վրա: Վուրգին դուր չեկավ պառավի այս խոժոռ հայացքը:

- Այս պառավի կուժը պիտի կոտրեմ, - ասաց Վուրգն Արսենին և, դեռ ընկերոջ պատասխանը չառած, մի քար նետեց պառավի ետևից, որ ուղիղ կուժին դիպավ և կոտրեց: Ջուրը թափվեց և ողողեց խեղճ պառավին:

Թրջված պառավը ետ նայեց և երբ տեսավ, որ թագավորի որդին էր այդ չարությունը անողը, ասաց.

- Ա՛յ որդի, ի՞նչ անե՞ծք տամ քեզ... Անտես-Աննմանի սիրովը վառված տեսնեմ քեզ. նրա համար այրվիս, տանջվիս, որ սիրտս հովանա:

Գ

Պառավի անեծքը սիրո հրեշտակի նետի պես ցցվեց Վուրգի սրտումը: Վուրգն սկսեց տխրել, նիհարել: Նա, որ Արսենից ջոկվելու սովորություն չուներ, միայնակ էր ընկնում սար ու ձոր և առանձնության մեջ ողբում, լաց լինում, Անտես-Աննմանի անունը տալիս, դեպի նրան թռչում հոգով ու սրտով, նրան գովում երգերով, նրան կանչում օգնության: Անտես-Աննմանը պատկերանում էր նրա երևակայության մեջ իր աննման գեղեցկությամբը: Նա աչքերը խփում էր այդ ժամանակ, ծունկ չոքում, փառաբանում, զմայլվում այն աստիճան, որ ուշքը գնում էր գլխից, նվաղում, վայր էր ընկնում:

Այս այն սերը չէ, որ մեր ժամանակ մեր աշխարհումը կա: Սա սեր էլ չէ իսկապես, այլ՝ մի զորեղ փափագ, մի ուժգին իղձ, մի սաստիկ ցանկություն, մի մուրազ և ուրիշ այնպիսի զգացում, որ մարդ ունենում է իր սրտի ուզած երջանկությունը ձեռք բերելու համար: Այսպիսի իղձ մարդը կարող է ունենալ և ուսում, գիտություն ձեռք բերելու համար, իր հղացած նշանավոր միտքը իրագործելու և ուրիշ շատ բաների համար:

Հին ժամանակները քաջ երիտասարդները իրանց հերոսությունը նրանով էին ցույց տալիս, որ սար ու ձոր էին ընկնում և իրանց ուզած լավ բանը ձեռք բերում կամ մտքումը դրած քաջությունը կատարում: Իհարկե, այդ բաների ձեռք բերելը պետք է շատ դժվար լիներ և ո՛չ խաղ ու պար, պետք է ամեն

մարդու գործ չլիներ, եթե ոչ՝ էլ ինչ քաջություն, էլ ինչ հերոսություն կարող էր համարվել:

Դ

Արսենից չէր կարող ծածուկ մնալ Վուրգի սրտմաշությունը: Նա հեռվից հսկում էր և տեսնում ամեն բան: Նա այս բանը լավ առիթ էր համարում թե՛ իր քաջությունը փորձի ենթարկելու և թե՛ ցույց տալու իր անհուն սերը, որ ուներ դեպի Վուրգը: Եվ ահա մեկ օր գտնում է նրան անտառումը և ասում.

- Եղբայր, ես տեսնում եմ, որ դու հալումաշ ես լինում, ինձանից ինչնու ես թաքցնում քո վիշտը: Էլ ես ի՞նչ օրվա համար եմ, որ քեզ քո մուրազին չհասցնեմ: Երթանք, երթանք, լավ է հուսով մեռնել գործի մեջ, քան թե անհույս սատկել անգործության մեջ: Պառավի անեծքը իսկապես անեծք չէ, այլ՝ մի շատ գեղեցիկ օրհնություն: Եթե նա անիծած չլիներ, դու և՛ այդ օրը չէիր ընկնիլ, և՛ ոչ էլ, ուրեմն, կաշխատեիր ձեռք բերել աշխարհիս ամենից գեղեցիկը:

Արսենի այս խոսքերից սաստիկ հուզվեց Վուրգը, գրկեց նրան և, արտասուքն աչքերին, համբուրեց՝ սիրահար պատանու ջերմ համբուրով:

- Արսեն ջան, Արսեն,- բացականչեց նա,- որքան մեծահոգի ես դու: Ես չէի ուզում իմ վշտին և կրեղիք նեղություններիս մասնակից անել քեզ: Դու ին-

չո՞վ ես մեղավոր. կուժը ես կոտրեցի, տանջվողն էլ ես պետք է լինիմ: Բայց ի՞նչ կարող եմ անել ես առանց քեզ: Այսուհետև իմ մուրազը քո ձեռին է, իմ կյանքը քո բռումն է. իմ գլխումս էլ խելք չի մնացել, դու պետք է ինձ առաջնորդես, դու պետք է ինձ կամ կյանք տաս, կամ մահ:

- Ոչ թե մահ, այլ՝ կյանք միայն,- ասաց Արսենը:- Ձորացի՜ր և մի՛ վհատվիր. մենք շուտով ճանապարհ կընկնենք: Եվ ժամանակն է արդեն, որ մենք մեր ուժն ու շնորհքը ցույց տանք, էլ ուրիշ ի՞նչ բանի ենք պետք. գութան չենք վարում, տավար չենք պահում, պատերազմ էլ չկա, որ կռիվ գնանք, ինչի՞ համար ենք ապրում աշխարհիս երեսին, ինքս էլ չգիտեմ: Ձրի ապրելն ի՞նչ կվայելե տղամարդին:

- Բայց հայրս թույլ կտամ արդյոք, կամ ինչպե՞ս հայտնենք նրան:

- Իմաց կտանք մի կերպ: Գիտեմ, որ թույլ չի տալ, բայց մեզ կբացատրե մեր ձեռնարկության դժվարությունը, մեր նպատակին հասնելու անկարելիությունը, և, առանց մեր հարցնելու, ինքը կհայտնե տեղն ու ճանապարհը, որ մենք չգիտենք:

Ե

Թագավորը բացի Վուրգից ուներ և մի աղջիկ, գեղեցկությամբ ոչ պակաս, քան Անտես-Աննամանը: Աստղիկ էր անունը: Սա նույնքան սիրում էր Արսենին, ինչքան և Վուրգը: Իմանալով եղբոր միտքը՝ հորը հորդորում էր, որ թույլ չտա նրանց այդպիսի մի վտանգավոր ճանապարհորդություն անելու:

- Ո՞վ է ետ եկել այնտեղից, որ դրանք ետ գան,- ասում էր Աստղիկը:- Կանչիր, խրատիր դրանց, որ այդպես բան չանեն: Ո՞վ է լսած, որ չտեսած աղջկա վրա սիրահարվին. այդ մի խենթություն է, ուրիշ ոչինչ:

Թագավորը կանչեց երկուսին էլ և ասաց.

- Ամեն բան հայտնի է ինձ: Շատ ցավում եմ, որ այդպիսի մի ցնորական վիշտ է ընկել որդուս սիրտը, բայց չեմ կարող թույլ տալ ձեզ: Այդ չտեսնված աղջկան համար շատ թագավորների որդիք են կոտորվել, շատ զորք է փչացել, ես ինքս մասնակցել եմ այդ կռիվներին, օգնության եմ գնացել ուրիշներին: Նա կենում է Յոթը լեռան քամակին, Սև բերդումը: Քառասուն եղբայր ունի՝ մեկը մյուսից աժդահա: Քառասուն գունդ զորք էլ որ լինի՝ նրանց ոչինչ չեն կարող անել: Ամեն մեկը մի ահագին կաղնի ծառ պոկած՝ զորքերին այնպես են սրբում պատերազմի դաշտումը, ինչպես մենք սրբում ենք մեր կալերը ցախավելով: Ինչ խելք կլինի, ուրեմն, ձեր կողմից՝ գնալ և այդ դևերի ճանկն ընկնիլ:

- Ներհր ինձ, հայր թագավոր, որ համարձակվեմ քեզ հետ վիճել,- ասաց Արսենը:- Ոչ մի ուժ աշխարհիս երեսին չի կարող Աստծու կամքին հավասարվիլ: Ուժն Աստծու ձեռին է. երբ ուզենա՝ կզորացնե, երբ չէ՝ կթուլացնե և զորեղ դևին մի երեխա կշինե: Դու ասում ես, որ շատերն են կռվել և հաջողություն չեն ունեցել, բայց, արդյոք, այդ շատերի մեջ եղև է մի մարդ, որ իր սնունդն առյուծից լինի առած: Ո՞վ տվավ առյուծին այդ գութը, որ ինձ պահե, պահպանե, եթե ո՛չ Աստված: Արդյոք այդ կռվողների մեջ եղև է մեկը, որ Վուրգի նման սիրահարված լիներ, և կամ մի որևէ պառավ իր անեծքով կամ օրհնությունով նրա մեջ ձգած լիներ Աննմանի սերը: Ինչո՞ւ չկարծել, որ այս հիշած բոլոր դեպքերի մեջ մի աներևույթ կապ կա, և դրանք նրա համար են այսպես միացել, որ ձեռք բերեն այն, ինչ որ ուրիշները չեն կարողացել:

- Շատ խելոք ես խոսում, Արսեն,- ասաց թագավորը,- դու լավ պատգամախոս կլինիս, և ամեն հրաշագործություն կհաջողի քեզ, քանի որ քո մանկությունն ինքը մի հրաշք է: Բայց պետք է գիտենաս, որ քուրմ է եղել թե հրաշագործ՝ թագավոր-

րի հրամանովն են անում, ինչ որ անում են, իսկ թագավորը նրանց գործի է դնում իր օգտին, առանց նրանց ինքն անձամբ հավատալու: Դու կարող ես, այո՛, քրմապետ լինել, բայց ո՛չ ինձ հավատի բերելու համար: Իմ ասածը ասած է:

- Հայր,- խոսեց Վուրգը,- միևնույն է, եթե չգնամ էլ, այս ցավով պիտի մեռնիմ ես: Ես արդեն մեռած կլինեի, եթե Արսենի հուսատու հորդորները չլինեին: Եթե թույլ չտաս մեզ գնալ, իմ հուսահատվիլս ու մեռնիլս միասին կլինի: Գթա՛ ինձ, օրհնի՛ր մեզ և ճամփա դիր:

- Մի՛ հավատար, հայր,- մեջ ընկավ Աստղիկը:- Ո՞վ է մեռել սիրուց, որ եղբայրս մեռնի: Պարապությունից խենթություն է եկել վրան: Պատերազմ հայտնի՛ր Անդաս թագավորի դեմ, թող երթա՛ այնտեղ ցրվե իր ցնորքները...

- Քո՛յր իմ, սիրելի՛ քույր...- բացականչեց Վուրգը՝ աղաչողական հայացք ձգելով Աստղիկի վրա:

- Եղբայր իմ, սիրելի՛ եղբայր,- պատասխանեց Աստղիկը՝ այնպիսի մի հայացք ձգելով Արսենի վրա, որի մեջ ամփոփված էր մի ամբողջ վեպ:

Վուրգն իմացավ, որ քույրը նույնպես սիրահարված է, և եթե իր սերը պահանջում էր հեռանալ, քրոջ սերը, ընդհակառակն, պահանջում էր չհեռանալ:

- Գնանք, գնանք,- ասաց Արսենը:- Մենք մեզ կհանձնենք Աստծու կամքին, ինչպես Նա կտնօրինե, մենք էլ այնպես կվարվենք:

2

- Վճռված է,- բացականչեց Արսենը Վուրգի ներկայությամբ, իբր ինքն իրան խոսելով.- պետք է գնանք, պետք է գնալ անպատճառ... Ես Աստղիկի սիրույն ինձ արժանի չեմ համարիլ, մինչև նրա եղբորը չհասցնեմ իր մուրազին: Ո՞վ եմ ես, ո՞վ է

իմ հայրը, մայրը... Ասլան-Բալա... դատարկ հնչյուն, որ ոչ մի եղանակ չունի: Ինչ եմ արել, ինչո՞վ եմ բարձրացրել այդ անունը, ինչո՞վ եմ պատվել իմ առյուծ դայակիս կաթի արժեքը... Ո՛չ, ես առյուծի կաթ չեմ ծծել, ուրեմն... Գնանք, գնանք, Վհրգ... Դեռ հայտնի չէ, թե մեր երկուսից ո՞րն է ավելի սիրահարված, և որի առջև կան ավելի խոշոր բարոյական խոչընդոտներ: Գնանք, հոգիս, գնանք փետրավորվենք սիրո թևերով և սլանանք դեպի վեր և վեր... Ա՛հ, ինչ օր կլինի, երբ մենք արդեն Սև բերդումը կլինենք...

Մեր քաջերը, այսպես ոգևորված, գնացին թանգարանը, ընտրեցին իրանց ուզած զենք ու զրահը, վերցրին մեկ-մեկ հատ հին պապական աղոթած թերթ, որոնցով քար ու երկաթ կարելի էր կտրել, թամբեցին թռչկան ձիաները և, «որսի ենք գնում» ասելով, ձիանը հեծնելն ու անհետանալը մեկ արին: Օրեր անցան, մեր տղերքը չերևացին: Նոր գլխի ընկան, թե ո՞ր կլինին գնացած...

Է

Յոթը լեռան քամակին, Սև բերդումը Անտես-Աննմանի հսկա եղբայրները մեծ տոն էին կատարում իրանց արած հաղթությունների համար: Յոթը դևի գլուխ էին կտրել և յոթն աղջիկ ազատել գերությունից: Իրանք էլ յոթը եղբայր էին ընդամենը, թեև նրանց համբավը քառասունի էր հասել, յոթն էլ պսակվել էին գերությունից ազատված յոթն աղջկերանց հետ: Ամենքն էլ ուրախ ու զվարթ էին, տխուր էր միայն Անտես-Աննմանը:

- Ինչո՞ւ այդչափ տխուր ես, քո՞յր իմ, - ասաց մեծ եղբայրը: - Յոթը եղբայր ունիս, յոթն էլ քեզ համար գլուխը ետ դրած, հիմա է՛լ յոթը հարս ունիս, ամենքն էլ քո աղախինդ լինելու պատրաստ, թեև բոլորն էլ մեծ իշխանների և թագավորների

աղջկերք են: Եթե մեկ հոգս ունիս, ասա՛ մեզ, մենք պատրաստ ենք կատարելու քո ամեն մի չնչին քնույշն⁴⁶ անգամ:

- Ես ինքս էլ չգիտեմ, թե ինչի՛ եմ տխուր, – ասաց Աննմանը: – Այս գիշեր մի երազ տեսա, երևի նրանից է...

- Ի՞նչ ես տեսել, ի՞նչ ես տեսել, ասա՛ մեզ, – կրկնեցին բոլոր եղբայրները:

- Երազումս տեսնում էի երկնքից իջած երկու հրեշտակ, մինը քան զմյուսը գեղեցիկ: Մեկը թուր ուներ ձեռին, իսկ մյուսը՝ մի փունջ ծաղիկ: Թրավորը թուրը շողշողացնում էր ձեր գլխներին, իսկ փնջավորը դեմ էր անում ինձ իր հոտավետ փունջը: Այս երազիս մեջ էի, մեկ էլ պատուհանիս առջև մի թռչնիկի ձայն լսեցի, որ երգում էր. «Վհրգ-Վհրգ-Վհրգ»: Այս անվան վրա ես զարթնեցի և մի կերպ եղա, քիչ մնաց սիրտս գնում էր: Կարծես թռչնիկը այն հրեշտակի անունը տվավ, որ ինձ մի փունջ ընծայեց, և ինչքան՝ գեղեցիկ էր նա, ինչքան, ինչքան...

Ասաց քույրը և արտասուքն աչքերին հեռացավ եղբայրներից, որ իր ներքին հուզմունքն ու շփոթությունը ծածկե նրանցից:

- Մեր քույրն իր բութան⁴⁷ ստացել է, – ասաց մեծ եղբայրը, – եթե այդ բութա տվողը գա՛ մենք պիտի հաղթվենք: Սրի շողշողալը մեր հաղթվելն է նշանակում:

- Եվ կարծեմ ժամանակն էլ է, որ մեր քույրն իր մուրազին հասնի, – ասաց փոքր եղբայրը, – բավական է, որքան որ արյուն թափեցինք դրա համար: Այսուհետև ով որ գա՛ իմ գլխի վրա տեղ ունի:

- Այդ շատ լավ ես ասում, – ասաց մի ուրիշը, – բայց կարելի է թե՛ եկողը նրա Վուրգը չէ, այլ՝ մի ուրիշը, մի՞թե մենք պետք է ամեն եկողի տանք մեր քույրը:

⁴⁶ քնույշ - քմահաճույք

⁴⁷ բութա – հույս, ապավեն

- Ո՛հ, ո՛հ,- ծայն տվին ամեն կողմից,- թող մեր գլխին թուր շողշողա, և մեր քույրը իր ուզածին գնա:

Այսպես խոսեցին եղբայրները, բայց ամենի սիրտն էլ այնպիսի մի ահ ընկավ, որ մինչև այդ օրը նրանցից ոչ մեկն զգացած չէր:

Ը

Մեր տղերքը ուղիղ յոթն օր ճանապարհ գնացին, ճամփին շատ չար ու բարի տեսան, շատ տեղ հայտնեցին իրանց ճամփորդության նպատակը, շատերից սարսափելի վտանգներ լսեցին, բայց իրանք աներկյուղ շարունակեցին իրանց ճամփան, մինչև հասան Սև Բերդի սահմանը:

Մի անտառապատ և բարձր լեռան վրա էր Սև Բերդը: Երբ մոտեցան բերդին, իջան մի գեղեցիկ ծաղկավետ հովտի մեջ՝ մի աղբյուրի վրա:

- Դու փայտ հավաքիր և կրակ վառիր,- ասաց Արսենը,- իսկ ես կբարձրանամ դեպի այս ձորի խորքը, կարելի է՝ մեկ որս ճանկեմ: Հետքեր շատ կան, այստեղ լավ որսի տեղ է:

Արսենը գնաց, իսկ Վուրգը, փոխանակ փայտ հավաքելու, սկսեց ծաղիկ քաղել և շատ ճաշակով մի գեղեցիկ փունջ կապեց: Մինչև Վուրգն իր փունջը կկապեր, Արսենը եկավ՝ մի ահագին վարազ շալակած:

- Ո՞ր է կրակը,- հարցրեց Արսենը:

- Կրակը սրտո՞ւմն է,- պատասխանեց Վուրգը:- Ես Անտեսիս համար, տես, ի՞նչ գեղեցիկ փունջ եմ կապել:

- Ուրեմն դու դեռ ջուրը չտեսած՝ ոտներդ հանել ես արդեն: Լավ, անց կենանք, ուրեմն այդ ջրովը մոտենանք բերդին և այնտեղ վառենք կրակը, որ շուտ նկատեն մեզ և գան. տեսնենք՝ ի՞նչ են ասում:

- Ես էլ եմ կարծում, որ այդպես լավ կլինի: Ինչ լինելու է,

թող շուտ լինի:

Բարձրացան մինչև բերդի պարսպի տակը, որտեղ կրակ վառեցին և ամբողջ վարազը, փորը միայն դատարկած, քաշեցին մի հաստ ձողի վրա ու սկսեցին խորովել: Այսպես գիտությամբ արավ Արսենը, որ տեսնողը իրանց հասարակ մարդիկ չհամարե, այլ՝ հսկաներ:

Հենց որ բարձրացավ կրակի ծովսն ու բոցը և հասավ մինչև ամպերը՝ հսկաները վեր նայելով նկատեցին այդ և իրանցից մեկին ուղարկեցին, որ տեսնե՝ ինչ բան է, ովքեր են եկողները, և շուտով լուր բերե:

- Ահա՛ գալիս է մեկը, - ասաց Արսենը, - դու վեհանձն եղիր, տեղիցդ չջարժվես, այլ միայն՝ դեպքին հարմար հրաման տուր ինձ, որ նրանք նկատեն, թե դու իմ պարոնն ես, ես՝ քո ծառան:

Մի աժդահա մարդ էր եկողը: Թեև պակաս հսկաներ չէին և Արսենն ու Վուրգը, բայց նրա համեմատությամբ փոքր էին:

- Ինչ մարդիկ եք, - կանչեց հսկան հեռվից...

Արսենը ձեռքով արավ, թե՛ մոտ եկ, տեսնենք՝ ինչ ես ասում:

Հսկան մոտեցավ, և երբ տեսավ ամբողջ վարազը խորովելիս՝ ահ ընկավ սիրտը, բայց իր երկյուղը ցույց չտալով՝ սկսեց բարկանալ, թե՛ ինչպես են համարձակվել իրանց որսերին դիպչել: Կռացավ, որ շամփուրը վեր առնե, շարտե, Արսենը բռնեց նրա օձիքից և այնպես հեռու մղեց, որ հսկան կոճղի պես գլորվեց: Սաստիկ զայրացած վեր կացավ տեղիցը և կպավ Արսենին: Արսենը, որ արդեն փորձել էր հսկայի ուժը, բռնեց նրա ականջներից և այնպես քաշեց, որ գլուխը խփեց գետնին և ծունր դնել տվավ իր առաջին: Այդ ժամանակ Վուրգն այլևս չուզեց պարապ մնալ, արձակեց հսկայի կաշվի պինդ գոտին և նրանով կապոտեց նրա կոները: Կաշկանդված հսկային հետո կապեցին մի հաստ ծառից, և իրանք սկսեցին

իրանց նախաճաշիկը:

- Սկիզբը լավ է,- ասաց Արսենը,- տեսնենք վերջը ինչ կլինի:- Հետո, դառնալով հսկային, ասաց.

- Մենք եկել ենք ձեզ մոտ հյուր, և դուք այդպէս եք ընդունում ձեր հյուրերին: Կուզէս մի կտոր միս տամ, կեր:- Այս ասելով՝ մի մեծ կտոր մոտեցրեց հսկայի բերանին:

- Իսկ դուք այդպէս եք հյուրասիրում ձեզ մոտ եկողին,- ասաց հսկան:- Արձակեցեք և այնպէս հրավիրեցեք ինձ ճաշի:

- Բայց հետո՞, խոսք տալիս ես,- ասաց,- որ չես փախչիլ և քո եղբայրներին իմաց տալ: Կամ եթե խոսք էլ տաս՝ ո՞վ կհավատա քո խոսքին: Բայց որ հավատաս, թե մենք վատ մարդիկ չենք, տեն այս թուրը. մի հարվածով կարող էի այս բոպեիս թոցնել գլուխդ, բայց կյանքդ քեզ եմ բաշխում, որովհետև իմ պարոնն այսպես է կամենում, արյուն թափելու հրաման չի տալիս:

Այս խոսակցության ժամանակ մեկ էլ տեսան, որ մի ուրիշ հսկա էլ է գալիս: Նա որ տեսավ իր եղբորը ծառից կապած՝ ջանը դող ընկավ, բայց էլ ավելի բարկացավ, քան առաջինը և, առանց հարցուփորձի, ուղղակի հարձակվեց մեր տղայոց վրա: Արսենն առաջ անցավ և նրա ականջներն էլ գցեց ճանկը և չոքացրեց առջևը՝ ասելով.

- Նախ երկրպագություն տուր մեզ. մենք հասարակ հողեղեն չենք, այլ՝ ձեր հոգիառ հրեշտակներն ենք:

Այս խոսքի վրա ահագին հսկան այնպես դողդողաց, ինչպես մի նապաստակ՝ որսկան շան ճանկերում: Սրան ավելի հեշտությամբ կապռտեցին եղբոր կողքին:

Հետո եկան երրորդը, չորրորդը՝ մինչև յոթներորդը:

- Ո՞ր են ձեր մյուս եղբայրները,- գոռաց Արսենը,- թող գան ձեզ օգնեն:

- Էլ ուրիշ եղբայր չունինք,- ասաց ամենից մեծը,- այս ենք,

որ կանք:

- Շատ լավ,- ասաց,- հիմա ինչ փրկանք կտաք մեզ, որ ձեզ ազատենք: Տեսնում եք ահա, որ ձեր կյանքը մեր ձեռին է, միմի հարվածով կարելի է թռցնել ձեր բոլորիդ գլխները:

Եվ Արսենն սկսեց թուրը շողշողացնել նրանց գլխներին... Այս միջոցին մի ձայն հասավ Արսենի ականջին.

- Օ՛հ, խնայեցեք, խնայեցեք իմ եղբայրներին. այդ դո՛ւք չէիք, որ հաղթեցիք դրանց, այլ՝ ճակատագիրը:

Արսենը ետ մտիկ տվավ և տեսավ, որ մի աղջիկ է գալիս՝ սպիտակ քողն երեսին:

- Ես գործ չունիմ նրա հետ,- ասաց Արսենը Վուրգին,- նա քո բաժինն է. ինչ կուզես՝ արա:

- Օ՛հ, երկինք, օգնիր ինձ,- բացականչեց Վուրգը և փունջը ձեռին մոտեցավ աղջկանը և ծնկաչոք թավազա արավ⁴⁸ ասելով.

- Ո՛վ իմ Անտես-Աննման, ա՛ռ այս փունջն ինձանից, սրա հետ քեզ եմ նվիրում ես նաև իմ սիրտն ու հոգին:

- Կընդունեմ այդ ընծան, որովհետև տվողը Վուրգն է:

- Որտեղի՞ց գիտես դու իմ անունը, ղվ իմ նազելի:

- Երկնքի թռչուններն ասացին ինձ,- պատասխանեց աղջիկը և, քողն երեսից ետ քաշելով, ասաց.

- Ահա՛ ես էլ քեզ նվեր:

Վուրգը, տեսնելով Աննմանի գեղեցկությունը, սիրտն սկսեց թրթռալ, հազիվ կարողացավ գրկել նրան և համբուրել, բայց աղջիկը նույնպես նվաղեց, և երկուսն էլ ուշաթափվեցին:

- Եղբայրս վայելեց մարդկային կյանքի միակ երջանիկ ռոպեի քաղցրությունը. այսուհետև թեկուզ մեզ կոտորեն, էլ հոգ չունիմ, - ասաց Արսենը և ուրախության արտասուքն աչքերին

⁴⁸ թավազա անել – մատուցել, հրամցնել

մոտեցավ հսկաներին և ամենքի էլ կապանքներն արձակեց:

Հսկաները նույնպես հուզվեցան սրտի խորքից, մանավանդ՝ որ նախապատրաստված էին արդեն իրանց քրոջ երազից: Մի քանիսը վազեցին տուն, որ պատրաստություն տեսնեն հյուրերի համար, մի քանիսն էլ, Արսենին իրանց մեջն առած ճամփա ընկան դեպի տուն՝ գովելով նրա տղամարդությունը: Իսկ Վուրգն ու Աննմանը ամենից հետո էին գնում և շուտ-շուտ կանգ առնում, իրար երեսին մտիկ տալիս, մեկ մեկով հիանում, զմայլում և միմյանց պատմում իրանց տեսած երազները:

Մեր քաջերին երեք օր պահեցին հսկաները և ամեն օր մի

նոր ուրախության հանդես սարքեցին: Երեք օրից հետո ճամփա դրին մեծ բահր ու բաժինքով⁴⁹:

Երբ տուն հասան, մի նոր կերուխում սարքեց թագավորը և երկու պսակ միասին կատարեց՝ Վուրգին Անտես-Աննմանի հետ, իսկ Արսենին՝ Աստղիկի: Այս հարսանիքումը, ինչպես ամեն հեքիաթի հարսանիքում, նույնպես երեք խնձոր վայր ընկան ուղղակի երկնքից, միայն այս անգամ խնձորները աստղի և լսողի համար չէին, այլ՝ մեկը հավատի և քաջության համար, երկրորդը՝ հուսո և առաքինության, և երրորդը՝ սիրո և ուժի համար:

⁴⁹ Բահր ու բաժինք – հարկ ու բաժինք, օժիտ:

ԽԻՉԱԽԸ ԿԱՄ ԱՆԵՐԿՅՈՒՂԸ

Եղել է, չի եղել՝ մի պառավ: Այս պառավը մի որդի է ունենում մինուճար: Տղան երբ որ մեծանում է՝ լսում է, որ աշխարհումս շատ երկյուղալի բաներ կան, որոնցից պետք է հեռու մնալ: Ասում է.

- Ա՛խ, ինչպէս կցանկանայի, որ մեկ տեսնեի, թե ինչ բան է երկյուղը:

Պառավը շատ տեղ է տանում տղային, շատերի մոտ աշակերտության տալիս, որ մեկ արհեստ սովորի, բայց նա ոչ մեկի մոտ չի մնում և ասում է մորը.

- Ես ուզում եմ տեսնել, թե ինչ բան է երկյուղը. եթե այդպիսի արհեստավոր կա՝ ինձ տուր նրա մոտ, ես այնտեղ կկենամ:

- Որդի՛, երկյուղը ո՛չ արհեստ է, ո՛չ արհեստավոր,- ասում է մայրը,- այդ բանը ամեն մարդու սրտում էլ կա. եթե դու ոչ մի բանից չես վախենում, ուրեմն՝ քո սրտումդ երկյուղ ասածը չկա, դու աներկյուղ ես:

- Մայր, այդ երևի լավ բան է, որ ամեն մարդի սրտում էլ

կա,- ասում է տղան,- ուզում եմ ես էլ ունենալ, բայց որտեղ գտնեմ, որտեղ ձեռք բերեմ:

- Աստված մի՛ արասցե, որդի՛, այդպես բան չես անիլ,- ասում է պառավը և երկյուղալի դեմքով բացականչում.- Օ՛հ... որ իմանաս՝ ինչ երկյուղալի և սարսափելի բաներ կան աշխարհիս երեսին...

- Որտեղ են այդ սարսափելի բաները, մայր, հապա ինչո՞ւ ես ոչ մեկ անգամ չեմ տեսնում:

- Հապա սարսափելի չեն քառասուն հարամիքը. ամբողջ աշխարհս դողում է նրանց ձեռին, նրանց երկյուղից ոչով սիրտ չի անում նրանց հողումը ոտք դնել:

- Ուրեմն նրանց որ տեսնեմ, անպատճառ կվախենամ, մայր:

- Աստված մի՛ արասցե, որդի՛, իհարկե, կվախենաս, քար լինի՝ կհալչի նրանց երկյուղից:

Աներկյուղը մյուս օրը ճանապարհ ընկավ ու գնաց երկյուղ փնտրելու: Նա ոչինչ չուներ, այլ միայն մի պարկ ուներ շալակին, մի կտոր չոր հաց ուներ կոնատակին և մի չոր մահակ՝ ձեռին:

Ճանապարհին ով որ պատահում էր ու հարցնում, թե՛ ուր ես գնում, նա պատասխանում էր.

- Գնում եմ երկյուղ փնտրելու:

- Գիժ կլինի սա,- ասում էին հանդիպողները և գլխները թափ տալիս:

Աներկյուղը գիժ չէր և ո՛չ էլ հիմար: Նա շատ խելոք էր մտածում, բայց երբեք խելոք չէր խոսում: Նա տեսնում էր, որ իր շրջապատի մարդիկը բոլորն

էլ հիմար են, ոչ մեկն իր նման չի մտածում, այս պատճառով ինքն ավելի ևս հիմարանում էր և նրանցից ավելի էլ հիմար բաներ ասում: «Շատ էլ որ ասեմ, թե՛ ես իմաստուն եմ, ո՞վ կհավատա», - մտածում էր Աներկյուղը. «Լավն այն է, որ գործով ցույց տամ, թե ես հիմար չեմ, իսկ քանի որ գործ չկա, խոսքը նշանակություն ունենալ չի կարող»:

Այսպես են լինում առհասարակ բոլոր կարգե դուրս մարդիկը: Նրանք որովհետև նման չեն լինում բոլոր մյուսներին, այդ պատճառով գիժ են համարվում: Բայց հետո, երբ այդ գիժ համարվածները դառնում են նշանավոր և երևելի մարդիկ, ամբոխը զարմանում է, թե ինչպես նրա պես գիժ տղան խելոք մարդ դառավ:

Մեր Աներկյուղը գլխիցը ձեռք վեր առած՝ գնաց հասավ քառասուն հարամիների բնակարանը:

Մի ահռելի ժայռի մեջ էր նրանց բնակարանը: Ժայռի մեջը փուչ էր, ու բազմաթիվ միջանցքների ու սենյակների պես բաներ կային նրանում: Հին ժամանակները այդտեղ երկաթահանք էր եղել: Հանքահանները ժայռը փորելով՝ հանել էին երկաթաքարը, ով գիտե քանի հարյուր տարի և, մեջեմեջ սյուներ թողնելով, որ ժայռը վերևից չփլչի, շինել էին ստորլեռնյա ահագին մաղարեք⁵⁰, զաղեք⁵¹, քարայրներ, որոնցից ամեն մեկը մյուսի հետ միացած էր մի միջանցքով և առանձին ճանապարհով դեպի դուրսը:

Հարամիների համար այդ բնակարանը մի անմատչելի ապաստարան էր: Պատ և տանիք չունեի, որ քանդեին, ահագին սարին ինչ կարող էին անել, իսկ ներսը մտնել կարող էին միայն հատ-հատ, և ո՞վ կհամարձակվեր ինքն իրան քառասուն

⁵⁰ մաղարա - քարայր

⁵¹ զաղա - քարանձավ

հարամու բերանը գցել: Այս պատճառով ահա այդ քառասուն հարամիքը ահ ու սարսափ էին տարածել շրջակա գյուղերի և քաղաքների վրա: Գազանների պես դուրս էին գալիս իրանց անմատչելի տնից ու հարձակվում էին քարվանների, հոտերի, նախիրների և քաղաքների ու գյուղերի վրա և թալանում, կողոպտում, հափշտակում ամենայն ինչ, մինչև անգամ շատ աղջիկ ու կնիկ, և բերում լցնում իրանց բնակարանը:

Ահա՛ այս բնակարանը գնաց Աներկյուղը:

Եթե Աներկյուղը ոչ մի երկյուղ չուներ հարամիներից, հարամիքը ավելի ևս երկյուղ չէին ունենալ նրանից ու պիտի ընդունեին իբրև մի անմեղ տղայի, որ դեռ չգիտե, թե աշխարհումս ինչ կա, ինչ չկա:

- Ո՞ր քամին է բերել քեզ մեզ մոտ,- հարցրեց նրան ավագակապետը,- ո՞ր ես գնում և ինչի՞ համար ես եկել մեզ մոտ:

Աներկյուղը պատասխանեց.

- Ես ոչնչից չեմ վախենում և չգիտեմ՝ ինչ բան է երկյուղը: Լսեցի, որ դուք շատ երկյուղալի մարդիկ եք, եկել եմ, որ տեսնեմ, թե ինչ կա ձեզանում, որ մարդիկ այնքան վախենում են ձեզանից:

Ավագակապետը ծիծաղեց տղայի պարզամտության վրա և ասաց.

- Մեզանից այն մարդիկն են վախենում, որոնք մի բան ունեն և գիտեն, որ այն բանը մենք պիտի խլենք նրանցից ու զրկենք նրանց իրանց ունեցածից, իրանց սիրած բանից: Իսկ դու, որովհետև ոչինչ չունես և զուրկ ես նույնիսկ Աստուծու տված խելքից, իհարկե որ չես վախենալ:

- Բայց ես ուզում եմ վախենալ. ինչպե՞ս անեմ ուրեմն և ո՞ր գնամ, որ վախենամ, որ իմանամ, թե ինչ բան է վախը:

- Եթե այդքան ցանկանում ես՝ մեզ մոտ կաց և կտեսնես:

- Շատ շնորհակալ կլինեմ,- ասաց Աներկյուղը և անձնատուր եղավ ավազակապետին:

Ավազակապետը մի դաժան դեմքով մարդ էր: Հաստ-հաստ ու խիտ մազերով հոնքերը կախ էին ընկած խոր ընկած կոպերի վրա, բայց տակից բորբոքված կրակի նման կայծեր էին արձակում նրա աչքերը: Կուրծքը լայն էր, ինչպես մի սարի լանջ, և բրդբրդոտ, ինչպես խոզի բաշ: Վիզն այնպես հաստ էր, ինչպես մի մամռապատ կոճղ, և այնպես ջլուտ, որ կարծես ցուլի վիզ լիներ: Եթե Աներկյուղը վախկոտ լիներ՝ նրան տեսնելուն պես կսարսափեր, բայց ավազակապետը նրան թվաց իբրև մի գոմեշ կամ ուղտ, որոնք չնայած իրանց արտաքին ահռելիությանը՝ սովոր մարդկանց վրա ոչ մի երկյուղ չեն ազդում, այլ իրանք են վախենում նրանցից: Աներկյուղն այնպես էր նայում հսկայի վրա, ինչպես գոմեշ խրտնեցնել և վախեցնել ուզող մի երեխա:

- Այս տղան մեզ շատ պետք կգա,- ասաց ավազակապետը մյուսներին:- Մենք սրան կարող ենք լրտես շինել և ուղարկել գանազան տեղեր, ուր մեզ չի կարելի գնալ: Բայց պետք է նախ և առաջ փորձել սրա աներկյուղությունը:

Աներկյուղին սիրով պահպանեցին մի քանի օր. նրան ձիապահի և խոհարարի պաշտոն տվին, և հետո, նրա աներկյուղությունը փորձելու համար, ավազակապետն ասաց նրան.

- Այս քանի օր է՝ փորս սաստիկ ցավում է, եթե մի լավ հալվա եփես ինձ համար, ես կուտեմ և կառողջանամ. միայն թե՛ այդ հալվան պիտի եփես այսինչ գերեզմանատանը՝ գիշեր ժամանակ, և այն էլ՝ նոր թաղած մեռելի կողքին:

Այս պատվերը տվավ ավազակը, իսկ ինքը վաղօրոք գնաց մտավ իր ասած գերեզմանումը թաք կացավ:

Երբ լավ մթնեց՝ Աներկյուղը նույն տեղը կրակ վառեց և սկսեց հալվան եփել: Շերեփը ձեռին խառնում էր հալվան ու

մի երգ մոմոում քթի տակին: Բայց ահա տեսնում է, որ մի բան է խրթխրթում գերեզմանումը, մեկ էլ՝ մեռելը ձեռքը հանում է գերեզմանիցը և մեկնում դեպի տղան՝ ողորմություն ուզելու պես: Աներկյուղը շերեփը լցնում է հալվայով, փչելով հովացնում և ածում է մեռելի ափը: Նա ներս է քաշում կուռը (թևը), տվածն ուտում է և էլի մեկնում ձեռքը: Աներկյուղը մեկ էլ է լցնում շերեփը հալվայով, հովացնում և ածում մեռելի ափը: Այսպես կրկնվում է երեք անգամ: Բայց չորրորդ անգամ էլ որ ձեռքը մեկնում է, նա, հալվայի փոխանակ, կրակոտ խանձուղով⁵² խփում է ձեռքին և ասում.

- Քեզ պես անամոթ մեռել չեմ տեսել, բավական է՝ ինչքան որ կերար. բոլորը որ քեզ ուտացնեմ, էլ իմ աղային ինչ տանեմ. եթե այդպես ուտելու ախորժակ ունեիր, էլ ռփ էիր մեռնում. երևի բանից ես փախել և ընկել մեռելների կարգը:

Մեռելը մեկ էլ է պարզում ձեռքը:

- Ասացի, որ էլ չեմ տալ, խելք ունես՝ ձեռքդ ետ քաշիր, թե չէ՝ կրակով կայրեմ:

Մեռելը չուզեց ձեռքը ետ քաշել, Աներկյուղը պինդ բռնեց ձեռքիցը և խանձուղով այրեց: Հսկան վեր թռավ տեղիցը և ընկավ Աներկյուղի վրա, բայց նա իր անվեհերությունը չկորցրեց, այլ՝ ջուխտ ոտները գրկեց և հսկային գետին գլոր-

⁵² խանձուղ - կիսաայրված փայտի կտոր

րեց: Նա վեր կացավ փախավ, որ Աներկյուղը իրան չճանաչի: Աներկյուղը հալվան տարավ ավազակապետին տվավ և պատմեց մեռելի արարմունքը:

- Օ՛... այդպես բան չի լինիլ,- ասաց նա,- երևի վախեցել ես, և ասքիդ այդպես է երևացել:

- Կարելի է,- ասաց Աներկյուղը՝ չիմանալով, թե ինչ բան է ասքին երևալը.- ուրեմն, եթե վախն այդ է՝ ես նրա գլխին լավ օյին դրի:

Ավազակապետը այս փորձից հետո Աներկյուղին շինեց իր լրտեսը և լրաբերը: Նրան ուղարկում էր ամեն տեսակ վտանգավոր տեղեր, և նա գնում էր երբեմն ձիով, երբեմն ոտքով և ամեն հանձնարարություն այնպես էր կատարում, որ ավազակներն իրանց նպատակին չհասնեն և հաջողություն ունենալու տեղ անհաջողության հանդիպեն:

Այս պաշտոնի մեջ նա բավական վարժվեցավ թուր և նիզակ բանացնելում, ձիով ու հետի⁵³ արշավանք անելում և դարձավ ավազակների մեջ ամենից կտրիճը, բայց ավազակ չդառավ, այլ՝ ավազակներ կոտորող: Նա երբ որ հանդիպում էր մի քարվանի՝ նրանց զգուշացնում էր, թե ինչ տեղ պիտի իջնեն, և իմաց էր տալիս, թե՛ այսինչ ժամանակ պիտի հարձակվեն ավազակները, բայց չվախենան, ինքն օգնության կհասնի: Եվ ճշմարիտ. երբ գնում էին հարձակմունք գործելու թե՛ քարվանի և թե՛ գյուղի վրա՝ նա փոխում էր իր գդակը, դեմքը ծածկում և հարձակվում ավազակների վրա. որի՛ գլուխը ջարդում, որի՛ կուռը կոտորում, ավազակներից հափշտակում, վերադարձնում տերերին և ինքը կրկին խառնվում նրանց մեջ ու հետները գնում: Մեկ, երկու, երեք, այսպես որ արավ՝ ավազակապետի սիրտը կասկած ընկավ, և այն մտքին եկավ, որ այս բանն անողը Աներկյուղն ինքն է և ո՛չ ուրիշ մարդ...

⁵³ հետի - ոտքով

Բովանդակություն

Օձամանուկ և Արևահատ.....	3
Հնարագետ ջուլիակը.....	21
Զանգի-Զրանգի.....	29
Եղեգնուհի.....	43
Ասլան-Բալա.....	56
Խիզախը կամ Աներկյուղը.....	73

Նկարիչ՝
Նաիրա Ասարոնյան
Հրատարակչության խմբագիր՝
Գալյա Հովհաննիսյան-Կիրակոսյան
Համակարգչային ձևավորումը՝
Ալվարդ Օհանջանյանի

ԷԴԻՑ ՊՐԻՆՏ
Երևան, Դ. Մայրան 43
հեռ.՝ (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am